

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Emily Petersen

Sekundossuccessorns rätt

LAGM01 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Eva Ryrstedt

Termin för examen: VT15

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Inledande kommentarer	5
1.2 Syfte och frågeställningar	6
1.3 Avgränsningar och disposition	7
1.4 Metod och material	8
2 HISTORISK TILLBAKABLICK	9
2.1 Före 1928 års arvslag	9
2.2 1928 års arvslag	9
2.3 Från 1969 till idag	11
3 EFTERLEVANDE MAKES FRIA FÖRFOGANDERÄTT	13
3.1 Gällande rätt	13
3.2 Fri förfoganderätt vid omgifte	14
3.3 Anspråk på vederlag	15
4 GÅVA OCH TESTAMENTE	16
4.1 Gällande rätt	16
4.1.1 Gåva till bröstarvinge	19
4.1.2 Förmånstagarförordnande	20
4.2 Specifikt vid särkullbarn	21
4.3 Anspråk på vederlag	21

5 FÖRSKOTT PÅ ARV	23
5.1 Gällande rätt	23
5.2 Förslag om omvänd presumtion	24
6 LAGLOTTEN	25
6.1 Laglotten som en säkerhet för den som fråntas sitt arv	25
6.2 Syftet med laglotten	26
6.3 Förstärkt laglottsskydd	27
6.4 Diskussion om att avskaffa laglotten	29
6.4.1 Proposition 1928:17	29
6.4.2 SOU 1985:85	29
6.4.3 Prop. 1986/87:1	30
6.4.4 SOU 1998:110	32
6.4.5 Motion 2000/01:L409	32
6.4.5.1 Lagutskottets betänkande 2008/09:LU14	33
6.4.6 Doktrinens ställningstagande	34
7 SEKUNDOSUCCESSORERNAS SKYDD	36
7.1 Debatt och förslag	36
7.1.1 Motion 2008/09:C309	36
7.1.2 Motion 2008/09:C389	37
7.1.3 Motion 2008/09:C226	38
7.1.4 Civilutskottets betänkande 2008/09:CU15	38
7.1.5 Motion 2013/14:C281	39
7.1.6 Motion 2013/14:C285	39
7.1.7 Motion 2013/14:C288	40
7.1.8 Civilutskottets betänkande 2013/14:CU19	41
7.2 Sammanfattning	41
8 ANALYS	43
9 SLUTSATS	51
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	52
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	54

Summary

This essay represents the undersigned's master thesis at the Master of Law program at Lund University. The aim of the thesis is to investigate what legal rights and protection a secondary successor has under Swedish law.

From an inheritance historical perspective, the surviving spouse had very weak legal rights. Surviving spouses and direct heirs had opposing interests. In the early 1900s the time was not ripe for introducing a stronger inheritance right for surviving spouses, and thus correspondingly weaker right for the direct heirs. At the time, direct heir received their legal portion (Sw. *laglott*) immediately after one of the parent's death. Under Swedish law as of today, the surviving spouse inherits with free right of disposition, and the direct heirs must wait for their inheritance until the surviving spouse dies. This is considered to reflect people's view of the law, but the conflict of interest has changed from being between the surviving spouse and direct heirs, to be between the surviving spouse and children from a previous marriage.

Children from a previous marriage are entitled to have their legal portion immediately when a parent dies. It may be problematic for the surviving spouse to bail out children from a previous marriage. Motions and suggestions from politicians to further strengthen the surviving spouse's legal protection and treat direct heirs and children from a previous marriage equally, indicate an increasing interest in lowering the legal protection of children from a previous marriage.

If a parent dies and the surviving spouse marry a new partner, and has new children, the children from the first marriage are now legally seen as *children from a previous marriage*. A surviving spouse inherits with free right of disposition and children (who are now legally *children from previous marriage*) are entitled to receive their inheritance earliest when the surviving spouse dies.

Legal portion is well-rooted in people's view of the law, but it has for decades been questioned and investigated whether it has outlived its usefulness. When the legal portion was introduced in Swedish law there was a need to ensure that, for example, family farms stayed within the family. The children were much younger and in need of supply when their parents died. In several governmental investigations, it has for decades been stated that the legal portion does not have the same purpose as it originally had. However the legal portion is considered to still have an important role in the succession law, and there are many reasons for not eliminating it.

The legal portion consolidates the financial and social ties between direct heirs and parents and above all it ensures an even distribution of inheritance between the direct heirs. In several studies it is concluded that in families with children born in different marriages, there is a higher likelihood that parents economically favor children from the latter marriage. The inheritance legal protection would be weaker for the children from a previous marriage if the legal portion was abolished. The opportunities for parents to plan the inheritance would increase which probably would affect the secondary successors hardest of all the direct heirs.

Sammanfattning

Denna uppsats utgör undertecknads examensarbete vid juristprogrammet på Lunds universitet. Syftet med uppsatsen har varit att utreda vad sekundosuccessorerna har för rätt och skydd genom den svenska lagstiftningen.

Ur ett arvshistoriskt perspektiv har efterlevande make haft väldigt svaga rättigheter. Efterlevande makes och bröstarvingarnas intressen stod mot varandra. I början på 1900- talet ansågs tiden ännu inte vara mogen för att införa en starkare arvsrätt för efterlevande make och därmed i motsvarande mån försvaga bröstarvingarnas skydd, som på den tiden fick ut sin laglott omedelbart efter ena föräldrarnas död. Efterlevande make ärver idag med fri förfoganderätt efter sin make, och bröstarvingarna får vänta på sitt arv tills efterlevande make avlider. Idag anses reglerna ha rotat sig i befolkningens rättsuppfattning, men intressekonflikten kan sägas ha förskjutits från att ha varit mellan efterlevande make och gemensamma bröstarvingar, till att vara mellan efterlevande make och särkullbarn.

Särkullbarn har rätt att få ut sin laglott omgående då förälder avlider. Det kan medföra problem för efterlevande make att lösa ut särkullbarnen. Flera motioner, SOU:er och propositioner om att ytterligare stärka efterlevande makes skydd och behandla gemensamma bröstarvingar och särkullbarn på samma sätt vittnar om ett ökat intresse att sänka skyddet för särkullbarn.

Om en förälder avlider och efterlevande make träffar en ny partner, gifter sig och skaffar barn blir barnen i det första äktenskapet särkullbarn. Efterlevande make ärver med fri förfoganderätt och barnen (som numera är särkullbarn) har rätt att få sitt arv först då efterlevande make avlider. Efterlevande make kan välja att, på särkullbarnens arvsrättsliga bekostnad, gynna barnen i det nya äktenskapet och när det väl är dags för särkullbarnen att få sitt arv finns det risk att det inte finns några pengar kvar.

Laglotten är väl rotad i befolkningens rättsuppfattning och har under flera decennier ifrågasatts och det har undersökts huruvida den har spelat ut sin roll. När laglotten infördes i svensk rätt fanns ett behov av att säkra att exempelvis släktgårdar stannade inom familjen. Barnen var betydligt yngre och i behov av försörjning när föräldrarna avled. I flera statliga utredningar, under flera decennier, har konstaterats att laglotten inte har samma syfte som den ursprungligen har haft. Däremot anses laglotten fortfarande ha en viktig funktion i arvsrätten, skälen för att inte avskaffa den är flera. Dels bekräftar laglotten det sociala och ekonomiska band bröstarvingar och föräldrar har mellan varandra, men framförallt säkrar den en jämn fördelning mellan bröstarvingarna. I flera utredningar drar man slutsatsen att i familjer där det finns barn födda i olika kullar föreligger det högre sannolikt att föräldrar önskar gynna barnen från det senare äktenskapet. Särkullbarnens arvsrättsliga skydd skulle bli svagare om laglotten avskaffades och genom att möjligheterna för föräldrar att arvsplanera skulle öka skulle sekundosuccessorerna troligen drabbas hårdast av alla bröstarvingar.

Förord

Jag vill tacka min familj och mina vänner för allt stöd och uppmuntran som jag har fått under denna långa resa, inte bara under uppsatsens gång utan under hela långa vägen till att uppnå min dröm - att bli jurist och främja rätt framför orätt.

Ett särskilt tack riktar jag till professor Eva Ryrstedt för handledning, fantastisk tillgänglighet, stort tålamod samt välbehövlig uppmuntran längs med uppsatsens framväxt.

Malmö, 29 maj 2015.

Förkortningar

FAL	Försäkringsavtalslag (2005:104)
Ibid	Ibidem, vid referering till samma verk i följd
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk juristtidning
ÄB	Ärvdabalken (1958:637)

1 Inledning

1.1 Inledande kommentarer

Sett ur ett historiskt perspektiv har behovet av reglering av arvsrättsliga frågor funnits lika länge som människor har ägt egendom och lämnat kvarlåtenskap till efterlevande efter sin död. Fördelning sker idag antingen genom den legala arvsordningen eller i enlighet med skrivet testamente. Denna uppsats behandlar och kartlägger den situation som uppstår när en bröstarvinge, vid fördelningen efter förälders bortgång, missgynnas på grund av efterlevande makes nya relation. Fördelningen av arv efter förälders bortgång blir i detta fall mer komplicerad än om det bara funnits gemensamma barn. Risken att fördelningen inte blir i enlighet med lagstiftarens syfte är större i situationer när de olika barnen inte enbart är födda i nuvarande äktenskap. I dessa sammanhang talar man om begreppet sekundosuccessor, vilket avser de personer som får ut sitt arv efter efterlevande makes död. Analogivis kan ena partens barn i tidigare äktenskap komma att missgynnas. I en situation där den ena föräldern i en familj med två barn går bort ärver efterlevande make med fri förfoganderätt. Om efterlevande make gifter om sig och får gemensamma barn i det nya äktenskapet, kan dessa barn i vissa fall gynnas ekonomiskt av den egendom som ena föräldern har med fri förfoganderätt.

När den efterlevande maken senare avlider kan det vara så att arvet från det första äktenskapet är kraftigt reducerat för de två äldsta barnen, som numera är särkullbarn. Vederlagsregeln i 3 kap 3 § ÄB är tänkt att skydda den först avlidne makens arvingar mot att deras arv kraftigt minskas (över 30 %)¹ eller helt försvinner. Problem uppstår då det inte finns några pengar kvar att tillerkänna vederlag ur. Viktigt att notera är att reglerna om vederlag endast är tillämpliga när det är fråga om att efterlevande make uppenbart har missbrukat den fria förfoganderätten. Efterlevande makes materiella och ekonomiska livsföring (undantag för uppenbara missbruk) ska inte bedömas i efterhand och efterarvsrätten ska inte belasta den efterlevande.²

¹ Gösta Walin, Göran Lind, Ärvdabalken Del I [Zeteo, 1 februari 2013], kommentaren till 3 kap. 3 §)

² Folke Grauers, Ekonomisk familjerätt, 8 uppl, Thomson förlag AB, Stockholm, 2012 s. 144 och Gösta Wallin och Göran Lind, Ärvdabalken del I [Zeteo, 13 maj 2015], kommentaren till 3 kap. 3 §).

De som kan komma att gynnas är således de nya barnen i det nya äktenskapet, på bekostnad av särkullbarnens rätt till arv från båda sina föräldrar. Särkullbarnens arv från den först avlidne föräldern kan ha decimerats eller rent av försvunnit och deras laglott kan därmed ha minskat väsentligt.

Gemensamma barn och efterlevande makes bröstarvingar får vänta på sin laglott tills efterlevande make avlider. Som sekundosuccessor finns det risk att hamna i en sämre position, speciellt i de situationer då pengarna är slut eller pengar och egendom har försvunnit utan redovisning. Efterlevande make har även möjlighet att gynna barn som fötts i ett senare äktenskap genom gåva. Regeln i 3 kap. 3 § 2 st. ÄB gör det svårare för sekundosuccessorer att kräva kompensation för en gåva som efterlevande make har gett bort (och som väsentligt minskat efterlevande makes egendomen och då även sekundosuccessornas laglott) då talan måste väckas inom fem år (räknat från när gåvan överlämnades och alltså inte fem år efter efterlevande makes död).

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att utreda vilket skydd sekundosuccessorer har enligt gällande rätt. De sekundosuccessorer som särskilt avses är barn (eller vuxna), vars ena förälder avlidit och efterlevande make ingått i en ny relation och eventuellt även skaffat fler barn. Genom efterlevande makes fria förfoganderätt och genom gåva eller testamente kan kvarlåtenskapen minska väsentligt och fördelas orättvist. Laglotten åsidosätts och problem uppstår framför allt när pengarna är förbrukade eller borta utan redovisning. Likaså kan det uppstå problem om efterlevande make genom gåva väsentligt minskat sin egendom, utan hänsyn till först avlidne makens arvingar (sekundosuccessorerna). Om gåvomottagaren varit i god tro och det har förflutit fem år sedan gåvan mottogs, är det inte möjligt att invända mot en sådan gåva, vilket framgår av 3 kap. 3 § 2 st. ÄB. Sekundosuccessorerna får då inte det arv, eller ens den laglott, som de ursprungligen kan ha haft rätt till. I uppsatsen läggs även tyngdpunkt på reglerna om laglott, tillsammans med reglerna om gåva, testamente och förskott på arv - vilka tillsammans utgör gällande rätt och därmed skyddsnetet för sekundosuccessorer.

Uppsatsen avhandlar särskilt frågeställningar om laglotten och dess funktion som en säkerhet för den som fråntas sitt arv. Uppsatsens perspektiv är inriktat på sekundosuccessorernas rätt, särskilt i de fall då särkullbarn finns.

Syftet med uppsatsen är att utreda vad sekundosuccessorerna har för rätt och skydd genom den svenska lagstiftningen.

Uppsatsens frågeställningar:

- Hur ser den rättshistoriska bakgrunden ut vad gäller arv för sekundosuccessorer?
- Hur har lagstiftaren och doktrinen resonerat angående gåva, testamente och förskott på arv för sekundosuccessorer?
- Uppfyller reglerna om laglott behovet av bröstarvinges skydd?
- Vilka fördelar och nackdelar finns med utformningen av lagstiftningen som skyddar sekundosuccessorer?

1.3 Avgränsningar och disposition

Uppsatsens huvudsakliga ämne är sekundosuccessorer och vilket skydd de har genom svensk rätt. Uppsatsen är särskilt inriktad på familjen och i de fall då det finns särkullbarn och gemensamma barn. Sekundosuccessorer utanför denna krets berörs inte i uppsatsen. Både begreppen *särkullbarn* och *sekundosuccessor* används löpande i uppsatsen. Begreppet sekundosuccessor omfattar både bröstarvingar eller andra efterarvingar, men i uppsatsen syftas barn från första barnkullen (vid förekomst av flera barnkullar), alltså särkullbarn, om inget annat anges.

Uppsatsen är indelad i två delar - en större, deskriptiv del där först historik på området presenteras följt av gällande rätt. Den historiska delen är viktig eftersom en del av syftet för uppsatsen är att utreda huruvida våra rättsregler speglar en tid och värderingar, som inte är förenliga med dagens familjebildning, och samhälle. I den andra delen av uppsatsen analyseras empirin i ljuset av frågeställningarna.

1.4 Metod och material

Denna uppsats är huvudsakligen deskriptiv med en rättspolitisk ansats. Vid inhämtande och hantering av material har traditionell rättsdogmatisk metod använts, tillsammans med ett historiskt inslag. Metoden handlar främst om att beskriva och tolka gällande rätt.³ I uppsatsen är ambitionen att kartlägga och på ett lättförståeligt sätt försöka sammanfatta vilket skydd som sekundosuccessorer har i Sverige.

De rättskällor som har använts är lag, lagförarbeten, rättspraxis och doktrin, vilka är de källor som utgör rättskällevärdet (i nämnd ordning)⁴. Lagrummen har använts som en bas, lagförarbeten har vidgat förståelsen och syftet för den reglering som berörts. Avgöranden från HD har återgetts som exempel för att förstå den praktiska användningen av lagreglerna och slutligen har doktrin använts. Doktrinen är författad av välkända namn inom den juridiska litteraturen, såsom Åke Saldeen, Anders Agell, Anna Singer och Margareta Brattström.

I den andra delen av uppsatsen förs en rättspolitisk argumentation, vilken bland annat kan omfatta hur ett lagrum skulle kunna ändras eller kompletteras för att bättre uppnå sitt syfte⁵. Denna uppsats tar bland annat upp vilka eventuella ändringar och kompletteringar som skulle kunna eliminera risken för att en sekundosuccessor blir arvlös eller riskerar att få ett kraftigt decimerat arv. Med ojämn arvsfördelning avses således den situation där efterlevande make uppsåtligt har missbrukat sin fria förfoganderätt, och när sekundosuccessorerna från det första äktenskapet ska få sitt arv så har det kraftigt minskats eller helt försvunnit.

I uppsatsen undersöks den historiska rättsvetenskapliga utvecklingen på området. Därefter presenteras det nuvarande rättsläget. I kapitel 6.1 *Debatt och förslag* samt kap.7, *Analys*, diskuteras eventuella brister i vår lagstiftning där komplettering eller modernisering möjligen är motiverad.

³ Kellgren, Jan & Holm, Anders, *Att skriva uppsats i rättsvetenskap: råd och reflektioner*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2007, s. 47.

⁴ Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*, 2. uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2007, s. 36.

⁵ *Ibid*, s. 62

2 Historisk tillbakablick

2.1 Före 1928 års arvslag

Före 1920 års giftermålsbalk saknade efterlevande make, bortsett från möjlighet att göra anspråk på sin giftorätt, arvsrätt. En skillnad för efterlevande make infördes dock genom 1920 års giftermålsbalk. I lagen gavs efterlevande make rätt till arv, och placerades i andra arvsklassen. Om det fanns bröstarvingar hade efterlevande make således ingen rätt till arv. Om föräldrar och/eller syskon fanns vid makens bortgång så ärvde efterlevande make hälften av egendomen. Fanns inga syskon, arvingar i deras ställe eller föräldrar vid bortgången så ärvde efterlevande make hela kvarlåtenskapen.⁶

2.2 1928 års arvslag

Från 1928 års arvslag fick efterlevande make en rätt att ärva sin bortgångna make före arvingar i andra arvsklassen, vilka är föräldrar och föräldrars avkomlingar⁷. Det innebar samtidigt att arvingarna fick rätt till efterarv⁸. I tidigare lagstiftning var tanken att säkra bröstarvingarnas försörjning och ekonomiska situation. Den regel som tidigare fanns om att man i testamente endast hade rätt att testamentera bort halva sin egendom (om arvingar fanns) avskaffades. Genom 1928 års arvslag hade man nu rätt att testamentera bort hela sin egendom. Däremot hade bröstarvingar rätt att begära ut sin laglott (vilken även då motsvarade hälften av egendomen)⁹. I lagen infördes samtidigt regler kring gåvor som har getts i syfte att kringgå laglottsreglerna.

⁶ SOU 1925:43 s. 154.

⁷ Brattström, Margareta & Singer, Anna, *Rätt arv: fördelning av kvarlåtenskap*, 3., [omarb.] uppl., Iustus, Uppsala, 2011s. 34.

⁸ *Ibid*, s. 74.

⁹ Inger, Göran, *Svensk rättshistoria*, 5., [utök.] uppl., Liber, Malmö, 2011, s. 336.

Lagberedningen ansåg inte år 1925 att Sverige skulle införa en sådan besittningsrätt för efterlevande make som exempelvis Norge och Danmark hade. Skälen var att det inte ansågs spegla den allmänna rättsåskådningen i Sverige att en legal besittningsrätt för efterlevande make skulle gå före bröstarvinges rätt att få ut sitt arv¹⁰.

Om det inte fanns bröstarvingar framförde lagberedningen att det skulle vara minst komplicerat ur lagteknisk synpunkt att låta efterlevande make ärva med full äganderätt. Den framförde även att det i förlängningen skulle innebära att det var efterlevande makes arvingar som slumpvis ärvde hela kvarlåtenskapen, beroende på vem av makarna som avled först. Genom att undersöka skrivna testamenten ansåg dem att man där kunde utläsa att den allmänna viljan hos befolkningen var att arv till föräldrar, syskon och dess avkomlingar fortfarande var viktiga. Enligt lagberedningen skulle föräldrar, syskon och dess avkomlingar ha rätt till sekundosuccession efter att efterlevande make avlidit. Rätten skulle bara omfatta arvingar i andra arvsklassen och om det inte fanns några arvingar där, skulle efterlevande makes arvingar ärva hela kvarlåtenskapen istället.¹¹ Till skillnad mot de regler som vi har idag med fri förfoganderätt och inte full äganderätt - så skulle efterlevande make ärva med äganderätt. Vid tillfället för efterlevande makes död så skulle båda avlidna makarnas arvingar i andra arvsklassen ärva. Den enda skillnaden mot full äganderätt för efterlevande make var att denne inte hade rätt att testamentera bort först avlidne makes egendom (och därmed göra först avlidne makes släktingar arvlösa).¹²

En första version av basbeloppsregeln infördes också genom 1928 års lag. Om bodelningen berodde på makes bortgång skulle efterlevande make ha rätt till (om egendomen var tillräckligt stor) egendom (tillsammans med efterlevande makes enskilda egendom) till ett värde av 3 000 kronor. Om det fanns barn som den avlidne maken var skyldig att lämna underhållsbidrag till, som avlats utanför nuvarande äktenskap, hade de bättre rätt till egendom än efterlevande makes rätt till 3 000 kronor genom "basbeloppsregeln".¹³

¹⁰ SOU 1925:43 s. 154.

¹¹ Ibid, s. 155 f

¹² Ibid, s. 158 ff.

¹³ SOU 1998:110 s. 128

2.3 Från 1969 till idag

1969 års proposition (se nedan¹⁴) föregås av en utredning¹⁵ av vilken det också framgår tydligt att efterlevande make var i behov av en förändring som skulle stärka efterlevande makes rätt. I SOU:n så diskuteras möjligheten att låta efterlevande make sitta i oskiftat bo. Det beslutades dock att det inte skulle genomföras i Sverige på grund av att en sådan förändring skulle föra med sig krav på omfattande förändring av den då befintliga lagstiftningen, vilken skulle bli svår. Ett bättre förslag än införande av fri förfoganderätt ansågs vara att man skulle ge efterlevande make en rätt att få nyttjanderätt till en viss del av avlidne makens egendom. Fördelen för de andra arvingarna var då att de hela tiden behöll rätten till kapitalet trots att efterlevande make hade nyttjanderätt till egendomen. Den enda inskränkning som skulle finnas på nyttjanderätten var att om efterlevande make gifte om sig så förlorades rätten.¹⁶ Förslaget resulterade aldrig i någon ändring i lagen, men ytterligare och fler utredningar genomfördes.

I proposition från 1969 framgår att det inte ansågs vara rimligt att efterlevande make ska få en sämre levnadsstandard efter makes död på grund av anspråk från arvingar. Efterlevande make skulle enligt departementschefen säkerställas egendom till ett värde av fyra gånger basbeloppet, vilket idag utgörs av prisbasbeloppet.¹⁷ Förändringen var resultatet av de utredningar som genomförts. Regeln om efterlevande makes rätt till fyra gånger (pris)basbeloppet finns fortfarande idag, dock blev skyddet för efterlevande make ännu starkare genom 1987 års lagstiftning.

Av utredningen¹⁸ som utgör grunden till 1987 års lagstiftning framhålls att motiven till varför bröstarvinges rätt tidigare kom före efterlevande makes rätt hade blivit svagare. Försörjningsbehovet som fanns för bröstarvingarna vid förälders död kunde inte längre ses som en anledning till arv före efterlevande make.

¹⁴ Prop. 1969:124 *Förslag om ändring till ärvdabalken*.

¹⁵ SOU 1964:35. *Äktenskapsrätt. Förslag av familjerättskommittén II*.

¹⁶ Ibid s. 365 ff.

¹⁷ Prop. 1969:124 s. 30

¹⁸ SOU 1981:85 *Förslag av familjelagskunniga*.

I utredningen talade man om arvets betydelse för de olika mottagarna. För bröstarvinge så fungerade det som ett tillskott - medan det för efterlevande make handlade om att upprätthålla en redan befintlig standard.¹⁹ Resultatet blev ett förslag, där efterlevande make skulle ärva sin avlidne make med fri förfoganderätt och bröstarvingarna få en rätt till efterarv. Det framhölls dock även i förslaget att man inte kunde kräva av särkullbarn (till den först avlidne) att de skulle behöva vänta och låta efterlevande make förvalta arvet åt denne. Rätt för bröstarvinge att få ut sitt arv skulle också finnas, om bröstarvingen krävde det.²⁰

Fem år senare kom propositionen 1986/87:1, vilken till största del bygger på samma argument och ställningstaganden som SOU:n från 1981 ovan. Det är dock framför allt två saker som skiljer propositionen och SOU:n åt. Förslaget som tidigare har tagits upp angående att bröstarvinge skulle kunna kräva att få ut sin del av arvet efter första makens död stöddes inte och bröstarvingar fick således vänta på sitt arv tills att båda makarna avlidit. Särkullbarnet gavs rätt att kräva att få sitt arv även efter att första maken avlidit, förutsatt att denne är särkullbarnets förälder.²¹ Dagens regler kring arv motsvarar ovanstående proposition. Efterlevande make ärver, med fri förfoganderätt, hela kvarlåtenskapen. Gemensamma bröstarvingar (eller bröstarvingar till den efterlevande maken) eller arvingar i andra arvsklassen får sitt arv när efterlevande maken avlider²². Reglerna om efterlevande makes rätt samt om fördelning av egendom efter efterlevande makes död finns i 3 kap. ÄB. Bröstarvingarnas rätt till arv förflyttas därmed tills att efterlevande make avlidit. Undantag föreligger vid särkullbarn på avlidne makens sida, särkullbarnet har rätt att få sitt arv efter sin förälder i anslutning till att föräldern dör - om inte särkullbarnets arv inkräktar på efterlevande makes rätt enligt basbelopsregeln²³. I sådant fall har särkullbarnet rätt till efterarv för den del den inte fått ut i anslutning till förälderns död²⁴.

¹⁹ Ibid. s. 194.

²⁰ Ibid s. 196 ff.

²¹ Prop. 1986/87:1 *Om äktenskapsbalk m.m.* s. 232 ff.

²² Brattström, Singer, 2011 s. 77.

²³ ÄB 3 kap. 1§.

²⁴ Ibid. 2§.

3 Efterlevande makes fria förfoganderätt

3.1 Gällande rätt

Efterlevande makes ekonomiska ställning vid makes bortgång förbättrades genom 1987 års lagstiftning. Efterlevande make har sedan dess även rätt till arv enligt 3 kap. 1 § 1 st. ÄB då det finns gemensamma bröstarvingar²⁵. Bröstarvingarnas arvsrätt förskjuts då till den efterlevande makens bortgång enligt 3 kap. 2 § 1 st. ÄB. Den fria förfoganderätten för efterlevande make innebär att maken fritt kan förfoga över egendomen under sin livstid. Efterlevande maken kan alltså inte bestämma vad som ska ske med egendomen efter sin död - maken har inte rätt att testamentera bort den först avlidna makens ideella kvotdel. Det gäller viss kvotdel av egendomen, och alltså inte bestämd egendom (specifik egendom som tillhört den först avlidne maken)²⁶.

Efterlevande makes fria förfoganderätt gäller inte när det förekommer särkullbarn på avlidne makens sida. Av förarbetena framgår att ett särkullbarn på avlidne makens sida oftast inte har samma känslomässiga förhållande till efterlevande maken som gemensamma bröstarvingar har²⁷. Särkullbarnen på först avlidne makens sida har möjlighet att välja att avstå från att åberopa sin arvsrätt vid föräldrarnas död enligt 3 kap. 1 § 2 p. ÄB. När särkullbarnet inte gör sin arvsrätt gällande vid först avlidne makens död (deras förälder) så har särkullbarnet samma arvsrätt vid efterlevande makes död som de gemensamma bröstarvingarna har enligt 3 kap. 9 § ÄB.

Den fria förfoganderätten och efterlevande makes rätt till arv kan också inskränkas om avlidne maken genom testamente förordnat om annat²⁸.

²⁵ Saldeen, Åke, *Arvsrätt : en lärobok om arv, boutredning och arvskifte*, 3., [omarb.] uppl., Iustus, Uppsala, 2006, s. 52.

²⁶ NJA 1995 s. 303.

²⁷ Prop. 1986/87:1 s. 87.

²⁸ Åke Saldeen, 2006, s. 58.

Makes arvsrätt omfattas inte av laglottsskyddet (regleras i 7 kap. 1 § ÄB och tillkommer endast bröstarvingar). Den avlidne maken kan till och med genom testamente upphäva efterlevande makes rätt till arv.

Som skydd till makes rätt till arv finns basbeloppsregeln vilken framgår som en arvsrättslig garantiregel i 3 kap. 1 § 2 st. ÄB. Basbeloppsregeln går före vad avlidne maken har förordnat i testamente. Regeln ger efterlevande make rätt att få egendom (så långt kvarlåtenskapen räcker) till ett värde av fyra gånger prisbasbeloppet, till det värde som beloppet är bestämt enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring det år som maken avlider.²⁹ Vid beräkningen som anger hur mycket efterlevande make har rätt till enligt basbeloppsregeln ingår även vad maken erhållit i bodelningen samt värdet av efterlevande makes enskilda egendom. Enligt regeln i 3 kap. 1 § 2 st. ÄB är ett testamente utan verkan i den mån som förordnandet i testamentet inskränker rätten till värdet av fyra basbelopp enligt ovanstående regel.

3.2 Fri förfoganderätt vid omgifte

Efterlevande makes rätt till fri förfoganderätt av avliden makes arv, ändras inte av att maken gifter om sig. Detsamma gäller det omvända, arvingarnas rätt till efterarv påverkas inte av att maken gifter om sig. I förarbetena till 3 kap. 1 § ÄB utredde man frågan om arvingarna, i likhet med gällande rätt i grannländerna Danmark och Norge, skulle få sitt arv när och om efterlevande make gifte om sig³⁰.

Flertalet remissinstanser och sakkunniga i förarbetena till ÄB 3:1 ansåg att bröstarvingarna skulle ha rätt att begära att få ut sitt arv i samband med att efterlevande make gifter om sig.

Det som talade för att regeln skulle införas var att när en av makarna i det nya äktenskapet avlider, skulle de svårigheter som finns idag med att särskilja arvet från första äktenskapet från boet i det andra äktenskapet inte längre finnas.

²⁹ Ibid. s. 62.

³⁰ Brattström, Singer, 2011, s. 79.

Idén om rätt att få ut sitt arv vid efterlevande makes omgifte avfärdades dock. Motivet var att man ansåg att efterlevande makes skydd väsentligen skulle försvagas. Dessutom skulle regeln fungera som ett hinder för efterlevande make att gifta om sig och regeln skulle därmed inte vara neutral.³¹

3.3 Anspråk på vederlag

Om kvarlåtenskapen minskar väsentligt under tiden som efterlevande make har fri förfoganderätt över den, kan sekundosuccessorerna under vissa förutsättningar genom vederlag få tillbaka en del av egendomen. Anspråk på vederlag är inte möjlig om minskningen av kvarlåtenskapen beror på exempelvis att efterlevande make haft en dyrare livsstil eller vårdslös förmögenhetsförvaltning³². Den efterlevande maken har därmed rätt att både förbruka och ge bort egendom, utan att någon redovisningsplikt föreligger³³. Rätt för sekundosuccessorerna att få vederlag enligt 3 kap. 3 § ÄB kan finnas endast om efterlevande make uppenbart har ansträngt sig för att förbruka tillgångarna³⁴. Möjligheten att få vederlag när efterarvet väsentligen minskat avser främst situationer då gåva är inblandat, mer ingående om denna situation tas här nedan, i kap. 4.

³¹ Prop. 1986/87:1 s. 86

³² NJA 2013 s. 736 och prop. 1986/87:1 s. 172

³³ Brattström, Singer, 2011, s. 79.

³⁴ Grauers, Folke, *Ekonomisk familjerätt: makars och sambors egendom och bostad: gåva, arv, testamente och boutredning*, 8., [rev. och omarb.] uppl., Karnov Group, Stockholm, 2012, s. 144.

4 Gåva och testamente

4.1 Gällande rätt

En gåva är när en givare, under sin livstid, genom egen fri vilja berikar en eller flera gåvotagare³⁵. En person som erhåller egendom genom bodelning, gåva, arv eller testamentariskt förordnande har blivit ägare till egendomen genom ett benefikt fång. Lagen (1936:83) angående vissa utfästelser om gåva (gåvolagen), som gäller för lös egendom, anger när gåvolöften är att anse som bindande. För att en gåva juridiskt sett få kallas för gåva, så ska dels en frivillig överföring av egendom som har berikat gåvotagaren ha gjorts, dels så ska avsikten med överföringen vara av benefik avsikt.³⁶

Historiskt sett har de motstående intressena från efterlevande makes rätt att ge gåva och risken att inskränka sekundosuccessorernas laglottsrätt diskuterats redan på 1920- talet. I proposition från 1928³⁷ ansågs det inte finnas något behov av lagregel som stadgade att gåvor som givits under givares livstid skulle utgöra förskott på arv. I propositionen diskuteras även risken att gåvan har givits i syfte att reglera successionen, det nämns bland annat givarens önskan om att gynna barn från senare äktenskap eller efterlevande make. I de (stötande) fallen ansågs det finnas ett starkt behov av en lagregel som minskade risken för att underminera laglotten. Regeln skulle reglera den typ av gåvor som ges i syfte att ordna med successionen, som givits nära en persons bortgång eller som inte medför det avhållande momentet att givaren påverkas ekonomisk av att ge bort gåvan.³⁸

³⁵ Molin, Anna & Bokelund Svensson, Ulf, *Gåva: juridiken i praktiken : [juridiken kring gåva, gåvovillkor, gåva till make och barn, skatteregler, gåva av fastighet, gåva av näringsverksamhet mm]*, 1. uppl., Björn Lundén information, Näsviken, 2010, s. 9.

³⁶ Ibid. s. 10.

³⁷ Prop. 1928:17.

³⁸ Ibid. s. 70, 71 samt Walin, Lind, kommentar till 7 kap. 4 § ÄB p. 2, Zeteo).

Av Prop. 1986/87:1 framgår, bland annat, att en arvlåtare oftare gynnar barn i ett äktenskap som arvlåtaren haft senare, i situationer där det även finns andra barn från en tidigare kull. Lagberedningen ville skydda bröstarvingens rätt till laglott framför arvlåtarens rätt att utge gåva i en situation där gåvan skulle undanröja bröstarvinges rätt till laglott.

Gåvor som arvlåtaren givit före sin död kunde, med föregående regler, skapa en markant obalans mellan bröstarvingarna som tillkommit i olika äktenskap. Givetvis kunde denna obalans även förekomma i fall där bröstarvingarna tillkommit inom samma äktenskap - men viljan att ge en eller flera bröstarvingar mer än en annan bröstarvinge var enligt lagberedningen vanligare i fall där bröstarvingarna kom från olika äktenskap. Lösningen för att skapa en balans mellan bröstarvingarna och minska möjligheten för arvlåtaren att gynna någon genom gåva framför laglotsberättigad var att införa det förstärkta laglottsskyddet. Gåva, som har samma syfte och funktion som ett testamente - ska likställas med testamente.³⁹ Detta regleras i 7 kap. 4 § ÄB. Regeln utgör det förstärkta laglottsskyddet, vilken infördes 1928 (se stycke två ovan). Dess syfte är att minska risken för att gåvor ges med anledning av ett kommande dödsfall och att freda laglotten mot att inskränkas av "ad mortis causa" (gåva för dödsfalls skull)⁴⁰.

Om en gåva är att likställa med testamente så kan gåvan jämkas på samma sätt som ett testamente kan jämkas. Detta gäller jämte huvudregeln att en arvlåtare har rätt att förfoga fritt över sin egendom under sin livstid. När man jämkar en gåva så lägger man till värdet av gåvan när man räknar ut hur stor laglotten är. Om inte den egendom som kvarstår är stor nog för att täcka laglotterna ska gåvotagaren återbära en så stor del av gåvan, eller värdet av gåvan, så att laglottskraven tillgodoses.⁴¹

Exempel: Arvlåtaren efterlämnar två barn, A och B; arvlåtarens kvarlåtenskap är 240 000 kronor. Under sista sjukdomstiden före sin död gav arvlåtaren bort 320 000 kronor till sin bästa vän. När gåvan läggs ihop med kvarlåtenskapen uppgår denna till 560 000 kronor.

³⁹ Prop. 1986/87:1 s. 242 f.

⁴⁰ Walin, Lind, Kommentar till 7 kap. 4 § ÄB, p2, Zeteo).

⁴¹ 7 kap. 4 § 1 st. ÄB.

Två arvslotter på 280 000 kronor innebär laglotter på 140 000 kronor. Tillsammans uppgår laglotterna till 280 000 kronor, vilket innebär att det saknas 40 000 kronor. Arvlåtarens bästa vän får då ge 20 000 vardera till barnen A och B.⁴²

Hur görs då bedömningen huruvida en gåva är att likställas med ett testamente? Gåvan ska ha givits med anledning av kommande dödsfall. Det innebär att givaren har gett gåvan för att ordna med successionen. Dessutom saknas ofta också ett viktigt avhållande moment vid dessa gåvor, nämligen att givaren inte lider någon ekonomisk förlust genom att ge bort gåvan.⁴³

Det finns även undantag från regeln där bröstarvinge, trots gåva eller testamente, får sin laglott kränkt. Då får en bedömning avgöra huruvida gåvan skall ses som testamente. I ett rättsfall från 1998⁴⁴ var inte en gåva (av en stor fastighet samt aktier om 1 mkr) att likställa med testamente och klagandes (tre bröstarvingar) talan lämnades utan bifall, trots att deras laglotter inskränktes genom gåvorna. Anledningen som HD anförde var att X.X. i fallet hade ett starkt intresse av att överlåta gåvan både under och efter sin livstid, och efter en samlad bedömning så var inte gåvan att likställa som testamente.

Om en bröstarvinge har fått sin rätt till laglott kränkt genom gåva till annan, ska bröstarvingen väcka talan senast ett år efter avslutad bouppteckning. Problem kan uppstå för bröstarvingen, eftersom det kan vara svårt att veta till vem gåvan har givits och hur stor den var. Bröstarvingen kan få hjälp av 20 kap. 5 § 3st. ÄB när det gäller gåvor till arvingar. Av regeln framgår att om en delägare begär att få uppgifter om vad arvinge (eller arvinges avkomma, efterlevande make eller dennes avkomma) mottagit i form av gåva, så skall det redovisas.⁴⁵

När det gäller gåvor till annan än dödsbodelägare kan tidsfristen om inom ett år efter avslutad bouppteckning väcka talan, ställa till problem för bröstarvingen.

⁴² Grauers, 2012, s. 139.

⁴³ Grauers, 2012, s. 139.

⁴⁴ NJA 1998 s. 534.

⁴⁵ Grauers, 2012, s. 140.

Bröstarvinges rätt till laglott kan även inskränkas genom att arvlåtaren genom testamente har gett någon annan, exempelvis en vän, rätt till avkastning av aktier eller annan egendom. Det kan också handla om rätt till nyttjanderätt till annan. Enligt 7 kap. 5 § ÄB ska bröstarvinge ha rätt att fritt disponera egendom motsvarande värdet av sin laglott.

Exempel: Arvlåtarens egendom uppgår till 100 000 kronor kontant jämte aktier som uppgår till ett värde av 700 000 kr. Arvlåtaren hade ett barn, bröstarvinge X. Av testamentet framgår att arvlåtarens bästa vän AB ska få avkastningen som aktierna ger under sex år. X laglott är 400 000 kr $((100\ 000 + 700\ 000) / 2)$. Aktierna är därmed belastade med villkoret att annan ska få avkastning under sex år, vilket kränker X rätt till laglott. X skall därmed få, förutom de 100 000 kronorna som finns kontant, 300 000 kronor av aktierna - utan att de pengarna omfattas av villkoret enligt testamentet. Bröstarvinge X får därmed även avkastningen från de 300 000 kronorna som finns i aktier. X får även resterande aktier (400 000 kr), med belastningen att under de närmaste sex åren ska AB få avkastningen av dem.⁴⁶

4.1.1 Gåva till bröstarvinge

Huvudregeln när det gäller laglott till bröstarvingar är att barnen ska ha lika lott. Man utgår från att föräldrar vill att barnen ska få lika stor del av dem efter att de avlidit. Enligt 6 kap. 1 § 1 st. ÄB skall gåvor till bröstarvingar som utgångspunkt alltid ses som förskott på arv, om inte givaren (föräldern) särskilt föreskrivit att det inte ska ses som förskott på arv.

Enligt 7 kap. 2 § ÄB ska de förskott som bröstarvingen erhållit som gåva avräknas på bröstarvingens laglott. Det innebär att det förskott/gåvan som bröstarvingen har fått före dödsfallet läggs ihop med den totala behållningen och därefter räknas laglotten ut för bröstarvingen. Det anförda innebär därmed att gåva till bröstarvinge presumeras utgöra förskott på arv⁴⁷.

⁴⁶ Folke Grauers, 2012, s. 140.

⁴⁷ Ibid. s. 166.

4.1.2 Förmånstagarförordnande

Undantag från huvudregeln finns enligt praxis, då man i bl.a. rättsfall från 1996⁴⁸, anför att förmånstagarförordnande såsom livförsäkring inte ska avräknas som förskott på arv.

Livförsäkring ska bara räknas som förskott på arv antingen om den samlade bedömningen pekar på att det är troligt att det var försäkringstecknarens avsikt, eller om försäkringstecknaren särskilt angivit att livförsäkringen ska anses utgöra förskott på arv.

En fråga som diskuteras i NJA 1996 s. 428 är huruvida den ändring i försäkringsavtalslagen (FAL) 104 § 2 st. som gjordes 1988, har ändrat huvudregeln som innebär att förmånstagarförordnanden i första hand ska avräknas som förskott på arv. Uppfattningen sedan tidigare, inte minst enligt reglerna i ÄB, är som ovan nämnt att föräldrar önskar att barnen ska få lika stor del efter sina föräldrar. Enligt reglerna i ÄB kan man många gånger likställa ett förmånstagarförordnande till bröstarvinge med gåva för dödsfalls skull⁴⁹.

HD anför i sin dom, att ändringen av 104 § FAL inte medför någon ändring av huvudregeln i sig. Regelns ändring från 1988 leder dock till att presumtionen i 6 kap. 1 § ÄB, skyldighet till avräkning för bröstarvinge, ändras. Eftersom ett förmånstagarförordnande är av speciell art, samt situationens särskilda reglering i FAL, ska utgångspunkten istället vara att försäkringstagaren vilja inte är förenligt med att förordnandet ska avräknas på arvet. Det innebär att avräkning på arv ska ske, endast om detta särskilt föreskrivits, eller om övriga omständigheter tyder på att avräkning på övriga arvet var försäkringstagarens avsikt.⁵⁰

⁴⁸ NJA 1996 s. 428.

⁴⁹ Ekeberg, SvJT 1939 s. 721.

⁵⁰ NJA 1996 s. 428.

4.2 Specifikt vid särkullbarn

Gemensamma barn, eller barn till den efterlevande maken, har rätt till laglott - men är inte dödsbodelägare i första boet. Det innebär att de inte skulle kunna begära ut uppgifterna om eventuella gåvor. Ett förslag för att lösa detta problem är att gåvor och större förskott alltid antecknas i bouppteckningen efter den först avlidne maken.⁵¹ Om mottagaren av gåvan är en bröstarvinge så kan reglerna om förskott på arv bli aktuella⁵². Se ovan, avsnitt 4.1.1.

Gåvor till styvbarn kan även anses vara förskott på arv. Enligt 6 kap. 7 § ÄB, ska det som en förälder har givit av sitt giftorättsgods till styvbarnet, avräknas på arvet från den biologiska föräldern⁵³.

4.3 Anspråk på vederlag

Vederlagsregeln som återfinns i 3 kap. 3 § ÄB härstammar från 2 kap. 3 § lagen (1928:279) om arv. Av förarbetena till lagen om arv framgår att vederlag kan vara aktuellt om syftet från efterlevande makes sida har varit att utestänga eller minimera arvet för de arvsberättigade på först avlidne makens sida.

Även gåvor vars syfte inte har varit att göra först avlidne makens arvingar arvlösa, men som ändå får anses ha genomförts där efterlevande make åsidosatt hänsyn som borde ha tagits till arvingarna på först avlidne makens sida, omfattas av regeln.⁵⁴

I NJA 2013 s. 736 diskuteras frågan om vad som får anses utgöra "väsentlig" minskning av egendom. I domen hänvisas till förarbetena till 1928 års arvslag, där domstolen då har ansett att en minskning om 30 procent av egendomen är att anse som väsentlig minskning.

⁵¹ Grauers, 2012, s. 140

⁵² Ibid. s. 166.

⁵³ Ibid, s.167.

⁵⁴ NJA II 1928 s. 304.

Det framgår också av domen att dåvarande 9 kap. 1 § samt 13 kap. 6 § giftermålsbalken skulle utgöra vägledning för hur man tolkar regeln, vilken idag finns i 3 kap. 3 § 1 st. ÄB⁵⁵.

Även om en minskning av boet om 30 procent är en vägledning för när det är möjligt att göra anspråk på vederlag, kan anspråket inte göras gällande i situationer där efterlevande make spenderat egendomen genom slöseri eller genom att ha levt efter en högre ekonomisk standard än tidigare. Vad som får anses vara rimligt. Anledningen till ovanstående är att rätten till efterarv inte ska fungera som en belastning för efterlevande make.

Det ska inte heller genomföras någon bedömning på hur och varför efterlevande make har valt att leva sitt liv och till vilken standard. Rätt till anspråk på vederlag är tillämpligt vid situationer då efterlevande make har missbrukat sin fria förfoganderätt av först avlidne makens egendom.⁵⁶ Det är främst vid handlingar och gåvor som enbart är till fördel för de egna arvingarna, och till nackdel för först avlidne makens arvingar, som anspråk på vederlag är tillämpligt.

⁵⁵ NJA II 1928 s. 309 samt NJA 2013 s. 736.

⁵⁶ Grauers, 2012 s. 144 samt Walin, Lind, kommentaren till 3 kap. 3 § ÄB, Zeteo.

5 Förskott på arv

5.1 Gällande rätt

Förskott på arv regleras i 6 kap. ÄB. Om mottagaren av gåvan är en bröstarvinge presumeras, enligt 6 kap. 1 § ÄB, att om inget annat är föreskrivet ska gåvan avräknas på bröstarvingens arvslott. Presumtionen grundar sig i lagstiftarens utgångspunkt att en förälder önskar att barnen ärver lika mycket av sina föräldrar och att resultatet blir som om gåvan aldrig hade överlåtits.⁵⁷

Arvlåtaren har möjlighet att särskilt föreskriva att gåvan inte ska avräknas på bröstarvingens arv. Det kan dels framgå av omständigheterna vid gåvans överlåtande, av testamente eller av gåvobrev. Det behöver inte stå uttryckligen att gåvan inte ska avräknas på bröstarvingens arv, men det ska vara möjligt att utläsa att det var arvlåtarens avsikt att gåvan inte skulle avräknas.⁵⁸

Hovrätten tog ställning i frågan vad som får anses utgöra ett särskilt stadgande om att avräkning inte ska ske i RH 1982:23. Det var fråga om en fader, A, och hans två barn, B och C. B väckte talan mot sin bror C och yrkade att en penninggåva om 20 000 som C fått från fadern A skulle avräknas som förskott på C:s arv. A hade av båda parterna förklarats vara alkoholiserad och lynnig. Vid överlämnandet av penninggåvan sommaren 1976 (ca ett år före att han dog) hade han uttryckt att gåvan skulle utgöra ett tack för hjälpen i samband med A:s brors bortgång samt att det inte fanns någon anledning att berätta om gåvan för B. Hovrätten ansåg att det visserligen förelåg visst stöd för att det var möjligt att A inte önskade att penninggåvan skulle ses som förskott på arv. A hade dock gjort uttalanden som pekade på att han ändå avsåg att B skulle få sin "del" senare, när han avlidit. Tingsrätten fann inte tillräckliga skäl för att frångå presumtionen om att gåvan inte skulle avräknas. Hovrätten fastställde Tingsrättens dom.⁵⁹

⁵⁷ Lind, Göran & Walin, Gösta (red.), *Kommentar till Ärvdabalken. D. 1, (1-17 kap.): arv och testamente, 6., rev. uppl.*, Norstedts juridik, Stockholm, 2008 s. 164.

⁵⁸ Brattström, Singer 2011 s. 171.

⁵⁹ RH 1982:23.

5.2 Förslag om omvänd presumtion

Lagrådet framförde i Prop. 1986/87:1 ett förslag om omvänd presumtion gällande förskott på arv. Argumenten som talade för detta handlade i stor utsträckning om att reglerna om förskott på arv var i behov av förenkling. Ett sätt att förenkla reglerna var att avräkning endast skulle ske i situationer då arvlåtaren uttryckligen visade att viljan var att gåvan skulle utgöra förskott på arv med avräkning som följd.⁶⁰

I SOU 1998:110 stödde beredningen förslaget från 1987 angående den omvända presumtionen. Beredningen hänvisade till undersökningar som visade att reglerna om förskott på arv inte var kända hos föräldrar och man kunde alltså inte stödja sig på uppfattningen att det var i enlighet med arvlåtarens vilja att avräkning ska ske som utgångspunkt. De ansåg också att en omvänd presumptionsregel skulle förenkla beräkningen vid arv. Förslaget ledde inte till någon förändring i lagstiftningen.⁶¹

Förslagen kommenteras i kommentarerna till ÄB. Walin och Lind anser att det inte är rimligt att föräldrar ska behöva framställa ett stadgande för varje gåva som de ger sina barn, för att kunna uppnå lika fördelning till sina barn.⁶²

Liknande argument framförs av Brattström och Singer, där de även skriver att en omvänd presumptionsregel skulle öka möjligheterna för arvsplanering och att gynna ett barn framför ett annat. Det står dock klart att införandet av en omvänd presumptionsregel skulle förenkla beräkningen av arvslotter. Om en arvlåtare vill att sina bröstarvingar ska ärva lika mycket hade en omvänd presumptionsregel krävt ett aktivt handlande från arvlåtarens sida. Detta skulle påverka laglottens skydd nämnvärt. Laglottens skydd skulle då enbart hindra testamentariska förordnanden, men samtidigt ge arvlåtaren möjlighet att ge bort egendomen i form av gåva istället. Laglottsskyddet skulle vid införandet av en omvänd presumptionsregel bli närmast illusorisk.⁶³

⁶⁰ Prop. 1986/87:1 s. 355.

⁶¹ SOU 1998:110 s. 197-199.

⁶² Walin, Lind 2008 s. 161.

⁶³ Brattström, Singer 2011 s. 231.

6 Laglotten

6.1 Laglotten som en säkerhet för den som fräntas sitt arv

Bröstarvingarnas rätt att få arv skyddas av laglottsreglerna. När man talar om laglott så åsyftas den bestämda del av arvsloten som arvingen är berättigad, även om det finns testamente som säger annat.⁶⁴ Med arvslott syftas den andel ur arvlåtarens kvarlåtenskap som arvingen har rätt till⁶⁵ Reglerna om laglott omfattar endast arvlåtarens barn, eller dennes barn genom istadarätt⁶⁶. Laglottens storlek motsvarar hälften av arvsloten. Laglotten, eller laglotterna tillsammans, ska motsvara hälften av den totala kvarlåtenskapen. Den återstående delen kallas för den disponibla kvoten, vilken arvlåtaren själv kan disponera över.⁶⁷ Behovet av laglottsreglerna blir därmed endast aktuella om det finns ett testamente som inkräktar på bröstarvinges rätt till arv motsvarande laglottens storlek.

Om testamente som åsidosätter arvtagares laglott finns, kommer laglotten inte automatiskt gå till bröstarvingen. Bröstarvingen måste göra anspråk på laglotten och testamentet måste i så fall jämkas. Om en bröstarvinge vill jämka testamente på grund av att laglotten genom testamentet inskränks, ska bröstarvingen göra detta inom sex månader efter det att han fick ta del av testamentet.⁶⁸ Det finns också möjlighet för bröstarvingen att jämka testamente till efterlevande make på grund av kränkt laglott, om testator testamenterat med full äganderätt till efterlevande make. Bröstarvingen jämkar då testamentet i egenskap av sekundosuccessor.⁶⁹

⁶⁴ Agell, Anders, Malmström, Åke, Ramberg, Christina & Sigeman, Tore, *Civilrätt*, 21., [rev.] uppl., Liber, Malmö, 2010 s. 335.

⁶⁵ <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/arvslott>.

⁶⁶ Istadarätt innebär att avkomlingar till testamentstagare får träda i dennes ställe, se Agell, testamentsrätt s. 84.

⁶⁷ Agell, Malmström, 2010, s. 335.

⁶⁸ Agell, Anders, *Testamentsrätt: en lärobok om rättshandlingar för dödsfalls skull*, 3. uppl., Iustus, Uppsala, 2003, s. 65 samt 14 kap. 5 § och 7 kap. 3 § 3st. ÄB.

⁶⁹ SOU 1998:110 s. 210 samt 7 kap. 3 § ÄB.

6.2 Syftet med laglotten

Enligt förslag från familjelagssakkunniga från 1981 så har laglottsinstitutet två huvudsakliga syften. Det första är att säkra en del av kvarlåtenskapen från avliden nära anhörig. Bakomliggande anledningen till det är vad som utgör grunden för i stort sett hela arvsrätten - den sociala samt ekonomiska samhörighet, som normalt föreligger mellan arvlåtare och arvingar. Det andra huvudsakliga syftet är att man vill skapa jämn fördelning av arvet mellan bröstarvingarna inbördes.⁷⁰ Motiveringen till varför bröstarvingar är i behov av ett särskilt, lagstadgat skydd, beror på att det är:

*"naturligt och följdriktigt att där arvsrättens grund är starkast, arvsrätten förtätas på sådant sätt, att en viss del av arvet ovillkorligen förbehålles arvingarna i form av laglottsrätt"*⁷¹.

Laglotten neutraliserar och balanserar två motstående intressen. Å ena sidan är arvingarna intresserade av att få ta del av den avlidnes arv. Å andra sidan står den avlidnes intressen att ha möjlighet till att testamentera sin egendom så som denne önskar. Reglerna balanserar de olika parternas intressen genom att dels gäller reglerna om laglott endast bröstarvingar, dels omfattar laglotsreglerna endast hälften av kvarlåtenskapen.⁷²

I första stycket ovan anges att ett av laglottens huvudsakliga syften är att skapa jämn fördelning inbördes mellan bröstarvingarna. I ännu en utredning⁷³, framgår att det förutsätts att både barn inom- och utom äktenskap har rätt till lika del laglott. Om inte både inom- och utomäktenskapliga barn skulle ha rätt till laglott, skulle det innebära att arvsrättens införande skulle bli meningslöst i många fall.⁷⁴ För att undvika att arvsreglerna skulle bli förvillande var det därför nödvändigt att både utom- och inomäktenskapliga barn skulle ha samma laglotsanspråk.⁷⁵

⁷⁰ SOU 1981:85 s. 207.

⁷¹ SOU 1925:43 s. 299.

⁷² SOU 1981:85 s. 208.

⁷³ SOU 1954:6.

⁷⁴ Ibid. s. 94 och 95.

⁷⁵ Ibid. s. 73.

6.3 Förstärkt laglottsskydd

Lagberedningen menade, vilket framgår av en utredning från 1925, att det fanns ett behov av ett förstärkt laglottsskydd vid de situationer, framförallt vid gåva, då arvlåtare kränker bröstarvinges rätt till laglott. Det framfördes att barn som tillkommer i ett senare äktenskap oftare gynnas än barn från ett tidigare äktenskap. Det kan handla om att det uppkommit konflikter med något av de tidigare barnen. Det gjordes även gällande att arvlåtaren eller givaren av gåvan många gånger kan ha påverkats av den person som var mottagare av gåvan. Faran med handlingen kan vara att givaren handlat under påverkan av ålderssvaghet eller andra åldersrelaterade sjukdomar som medför att givaren varit mottaglig och lätt att övertala. Påverkan inför beslutet att ge gåvan kan i många fall ha skett utan att övriga bröstarvingar varit medvetna om det. Följden blir att bröstarvingarna har svårt att påverka situationen, vilket lagberedningen inte ansåg överensstämma med känslan av ett rättssäkert förfarande utan ansågs vara stötande för rättskänslan. Lösningen enligt lagberedningen var ett förstärkt laglottsskydd. Gåva skulle vara jämförbart med testamente på grund av att gåva och testamente hade samma funktion.⁷⁶

Det förstärkta laglottsskyddet återfinns idag i 7 kap. 4 § ÄB. För att gåvan ska omfattas av paragrafen krävs det antingen att givaren kommer att avlida inom snar framtid eller att givaren behåller nyttan/avkastningen av egendomen. När det handlar om situationen där givaren väntar döden inom kort har givaren inte längre någon användning av gåvan. För att uppfylla kravet ska gåvan ges på "dödsbädden" eller under slutskedet av en sjukdom. Gåvan kan även omfattas av paragrafen om givaren trodde att han skulle avlida inom kort, och därför gav gåvan då, men tillfrisknade. Syftet med överlåtelsen av gåvan var ju fortfarande med anledning av det stundande dödsfallet.⁷⁷

⁷⁶ SOU 1925:43 s. 315.

⁷⁷ Ibid. s. 315.

Om gåvan har givits till exempelvis make, och givaren därmed har kunnat behålla nyttan med gåvan, ställer man inte lika högt krav på tiden mellan tiden för när gåvan överläts och då givaren avled. Det viktiga för att gåvan ska omfattas av 7 kap. 4 § ÄB är att syftet med gåvan ska ha varit att ordna med successionen.⁷⁸

Exempel som visar när syftet varit att ordna med successionen framgår av bland annat NJA 1973 s. 687. Rättsfallet handlar om ett par (där all egendom utgör giftorättsgods) där maken tillsammans med en utomstående man var delägare i ett aktiebolag. Genom gåvobrev överlät maken sina aktier (utom en) till sin maka. Två av de tre barnen påtalade att gåvan utgjorde laglottskränkning. Barnen gjorde gällande att gåvan inte medfört någon uppoffring för maken eftersom att han fortfarande kunde ta del av den avkastning som aktierna gav. HD hänvisade i sina domskäl till förarbetena och särskilt till att kringgående av laglotsreglerna var ytterst stötande för rättskänslan. Regeln kan således bli gällande även när givaren/arvlåtaren inte har för avsikt att gåvan ska medföra en laglottskränkning.

Mer om gåva och testamente och när gåva är att likställa med testamente finns i kap. 4.1. *Gåva och testamente*.

⁷⁸ Ibid s. 316.

6.4 Diskussion om att avskaffa laglotten

6.4.1 Proposition 1928:17

I propositionen underströk lagberedningen att laglotten fått fäste i medborgarnas rättsuppfattning. På grund av det var det inget alternativ att ändra laglottens grunder. När lagberedningen beskrev laglotten så ansågs den utgöra centrum i arvet och vid arvskifte. Laglotten ansågs inte utgöra en begränsning av testationsfriheten utan snarare som en rättsverkan vid arv. Hälften av arvslottens som bröstarvingen var berättigad utgjorde laglott. Det innebär att laglotten inte är lika med hälften av boet som helhet, utan bröstarvingarna hade enskilda andelar i boet. Anledningen till varför man valde att använda sig av den formuleringen var därför att bröstarvingarna då gavs möjlighet att föra talan mot varandra om det skulle behövas. Laglotten ansågs viktig och ha en fast position i befolkningens rättsuppfattning. Att avskaffa den vid denna tidpunkt var inget alternativ.⁷⁹

6.4.2 SOU 1985:85

Laglottens funktion och behov hade förändrats en hel del sedan 1928, då ovanstående proposition skrevs. Tidigare hade ett av laglottens syften varit att säkra barnens försörjning på grund av den då lägre medellivslängden och snittålder på barn då föräldrar dog. Enligt utredningen var det nu, år 1985, en annan situation. Medellivslängden var betydligt högre och barnen var oftast vuxna när föräldrarna dog. De barn som förlorade sina föräldrar före vuxen ålder fick ersättning till försörjning via stat och försäkring. Laglottens storlek hade också ökat i takt med att antalet barn per kvinna minskat.

Utredningen framförde att genom att avskaffa laglotten fanns möjlighet att förbättra efterlevande makes skydd genom testamente i större utsträckning än om laglotten skulle finnas kvar. Av utredningen framgår också att gemensamma bröstarvingar inte i så stor utsträckning skulle ha påverkats av att laglotten hade avskaffats. Värre skulle det bli för eventuella särkullbarn.

⁷⁹ Prop. 1928:17 s. 70, 71.

Fördelen med laglotten sades vara att föräldrar inte hade möjlighet att göra något av sina barn arvlöst. Om laglotten skulle avskaffas skulle det visserligen öppna för möjligheten att göra barn arvlösa, framförallt särkullbarn som kanske inte längre bor tillsammans med ena föräldern.⁸⁰

Laglottens funktion hade ändrats från att ha haft en värdemässig funktion, till att den framförallt och oftast hade en känslomässig funktion. Laglotten säkrade att ett barn, gemensamt eller särkull, alltid fick del av förälders arv.⁸¹

Angående påverkan för särkullbarn vid ett avskaffande av laglotten konstaterades att det var särkullbarnen som skulle påverkas mest. Särkullbarn hade endast haft rätt att arva sina pappor (som inte var gifta med deras moder) under drygt 15 år. Man ansåg i utredningen att det framförallt var barn i behov av underhåll som skulle skyddas. Det fanns därmed anledning att genom testamente ha möjlighet att testamentera (och alltså särskilt gynna) sina senast födda barn.⁸²

Avslutningsvis och sammanfattningsvis ansåg utredningen att det var dags att avskaffa laglotten. Syftet med laglotten, vilket framförallt handlat om att säkra bröstavingens möjlighet till försörjning och del av arv, hade kraftigt försvagats med tiden och utvecklingen. Genom att avskaffa laglotten så skulle efterlevande makes skydd förbättras avsevärt.⁸³

6.4.3 Prop. 1986/87:1

Propositionen argumenterar mot ett avskaffande av laglotten och menar att den fortfarande, år 1986, fyllde en funktion och att det därmed inte fanns anledning att avskaffa den. Det framgår bland annat av propositionen att laglotten skyddar bröstavingar från att bli arvlösa. Laglotten säkrade dessutom att del av den avlidnes tillgångar stannar hos de närmaste anhöriga (bröstavingarna).

⁸⁰ SOU 1985:85 s. 208.

⁸¹ Ibid s. 209.

⁸² Ibid s. 210.

⁸³ Ibid s. 211.

I propositionen anses att bröstarvingar och närmaste släktingar har en social och ekonomisk gemenskap - som man inte normalt sett har med annan än närmst anhörig. Det framfördes även att om laglotten skulle avskaffas så skulle det ge möjlighet till att gynna en bröstarvinge framför en annan, kanske på grund av en tillfällig men djup tvist mellan bröstarvingen och föräldern.⁸⁴

Familjelagssakkunniga argumenterade tidigare för laglottens avskaffande och detta ställningstagande tas också upp i propositionen. Familjelagssakkunniga ansåg att laglotten skulle avskaffas, dels på grund av att barn vid denna tidpunkt oftast var vuxna vid förälders död, dels på grund av att efterlevande makes skydd skulle gynnas genom att laglotten avskaffades. Detta bemöttes, det sades att det genom avskaffning av laglotten inte fanns någonting som styrker att just efterlevande make skulle gynnas. Möjligheten att testamentera till någon helt annan person, som varken är efterlevande make, bröstarvinge eller ens släkt med testatorn öppnas upp genom att avskaffa laglotten.

Även här diskuterades hur avskaffande av laglotten skulle påverka särkullbarn. I propositionen framfördes att det i många fall kunde tänkas vara så att särkullbarnet inte hade samma kontakt med sin förälder som gemensamma barn hade. Det innebär att om laglotten hade avskaffats så skulle barn från senare kull riskera att gynnas framför barn i tidigare kull - särkullbarnen.

Om man skulle avskaffat laglotten så skulle det även strida mot den ändringen i ÄB från 1987, vilken gav särkullbarnet rätt att få sin laglott direkt och inte behövde vänta tills efterlevande make avlider.⁸⁵

⁸⁴ Prop. 1986/87:1 s. 79.

⁸⁵ Ibid s. 80.

6.4.4 SOU 1998:110

I utredningen framgår att det får anses att nuvarande skydd för särkullbarn är tillfredsställande och för särkullsbarnens intresse fanns inget behov av ytterligare eller starkare lagstiftning⁸⁶.

En frågeställning som lyfts i utredning är vems intresse som ska gå först, arvlåtarens eller särkullbarnets. Det framgår av utredningen att det är vanligt att människor har fler än ett äktenskap under sin livstid, med flera olika barnkullar som följd. Särkullbarn hade blivit vanligare än tidigare och det fanns indikationer på att barnen från det tidigare äktenskapet oftare hade sämre kontakt med någon av sina föräldrar än barn från senare kullar. Utredningen pekar på antalet vårdnads- och umgängestvister som styrker just det påståendet.⁸⁷

Avslutningsvis i utredningen konstateras att det inte är aktuellt med, och finns inget behov för, ytterligare lagstadgat skydd för särkullbarn. Tvärtom bör framtida behov av reglerna om laglott prövas och framförallt intressetvisten mellan arvlåtarens och särkullbarnets intressen.⁸⁸

6.4.5 Motion 2000/01:L409

Stig Rindborg och Elizabeth Nyström båda (m) lämnade år 2000 in en motion till riksdagen om att laglott endast skulle gälla enligt lag fram tills att förälders försörjningsplikt upphör.

Argumenten som de framförde i sin motion för sitt förslag handlade inledningsvis om att laglotten härstammar från en tid och fyller behov som vi inte längre har i vårt samhälle. De framförde att det inte längre var självklart att det var familjen som alltid utgör skydds nätet. Barn har ingen försörjningsplikt gentemot sina föräldrar, och föräldrar har inget ansvar för barnens försörjning efter myndighetsåldern 18 (alternativt 21) år.

⁸⁶ SOU 1998:110 s. 209.

⁸⁷ SOU 1998:110 s. 221.

⁸⁸ Ibid s. 222, 223.

Den ökade medellivslängden var också ett argument som styrkte deras förslag, de flesta föräldrar lever långt efter att deras barn blivit myndiga och deras försörjningsansvar inte längre är aktuellt.

Enligt motionen är det irrelevant huruvida barnet och dess föräldrar levtt nära, värnat om varandra, eller inte haft någon kontakt allt. Det är inte staten som ska bestämma hur föräldrarnas tillgångar ska fördelas efter deras frånfalle.

I de familjer där barn och föräldrar har ett " normalt " familjeliv, där de lever nära varandra, har kontakt och värnar om varandra skulle reglerna om arvslott tillämpas. Om det istället är så att arvlåtaren motsätter sig att något eller alla barnen ska uteslutas från tillgångarna efter deras död så ska arvlåtarens/förälderns vilja respekteras. Det kan vara flera anledningar till varför en förälder inte önskar att barnet ska ta del av egendomen - allt från tvister, till önskan om att viss egendom inte ska splittras eller att efterlevande make ska erhålla full äganderätt till egendomen.

Rindborg och Nyström menar att huvudregeln är att testatorns vilja ska respekteras. Det borde även vara utgångspunkten även om testatorn är förälder till barn över myndighets (eller möjligen 21 års) ålder.⁸⁹

6.4.5.1 Lagutskottets betänkande 2008/09:LU14

Lagutskottet svarar på Ringborgs och Nyströms motion. Inledningsvis redogör lagutskottet för de ursprungliga motiven till arvsreformen 1987. De instämde med Ringborg och Nyström när det gäller att det inte finns någon anledning till att behålla laglotten med hänsyn till ett försörjningsbehov för barn som numer är vuxna (som uppbär egen försörjning).

De framförde dock flera andra aspekter och anledningar till varför laglotten inte bör avskaffas. Lagutskottet skrev att laglotten hade en särskild funktion när det förekommer särkullbarn som har ett behov av skydd speciellt i situationer där de gemensamma barnen annars skulle gynnats.

⁸⁹ Motion 2000/01:L409.

De framförde även att reglerna om arv från sin far, när föräldrarna inte varit gifta med varandra, inte tillkom förrän på 70- talet och att detta inte rotat sig i den allmänna rättsuppfattningen ännu. Om laglotten skulle avskaffas hade möjligheterna att utesluta särkullbarn från arv ökat väsentligt, vilket inte är en önskvärd effekt enligt lagutskottet.

Lagutskottet framförde även att regeln om laglott är djupt rotad i befolkningens rättsuppfattning samt att det föreligger nordisk rättslikhet, vilket styrker anledningen till att behålla laglotten.⁹⁰

6.4.6 Doktrinens ställningstagande

I Brattströms och Singers bok "Rätt arv" finns ett kapitel med rättspolitiska reflektioner där ett avskaffande av laglotten diskuteras. Inledningsvis diskuteras "familjen" med dina, mina och våra barn, plast- och bonusföräldrar, samt en frågeställning om vilken familj som lagen har för avsikt att skydda. Det konstateras att arvsrätten värderat blodsband högst, och att individen påstås känna störst närhet till de personer som de har nära släktskap till. Trots att det inkommit många förslag till laglottens avskaffande och påpekande om att den är förlegad och inte i enlighet med vår tid och vårt samhälle - har förslagen metodiskt avvisats. Brattström och Singer är kritiska till avvisningarna och ställer frågan om det inte är dags att ompröva den inställning som tidigare och fram till nu varit faktum.⁹¹

I proposition 1986/87:1, vilken behandlas ovan i kapitel 5.4.3. ovan, angavs den nordiska rättslikheten som ett skäl mot att avskaffa laglotten. Brattström och Singer menar dock att den nordiska rättslikheten inte ska tas hänsyn till på det sätt som man gjort i propositionen. De menar att nordisk rättslikhet givetvis ska vara eftersträvansvärd, men den svenska lagstiftaren har under de senaste decennierna inte uttryckligen strävat efter nordisk rättslikhet - och det borde inte vara ett avgörande skäl som talar mot laglottens avskaffande.⁹²

⁹⁰ Lagutskottets betänkande 2008/09:LU14

⁹¹ Brattström, Singer, 2011, s. 229.

⁹² Ibid. 232.

Det andra argumentet som tas upp i nämnda proposition är att ett avskaffande av laglotten skulle öka möjligheterna för att gynna ett barn framför ett annat. Brattström och Singer menar dock att det redan nu finns betydande möjligheter att missgynna en bröstarvinge, exempelvis genom att föräldern testamenterar hälften av sin egendom till en av bröstarvingarna. Ett annat sätt att gynna ett barn framför ett annat är genom gåva där givaren (föräldern) uttryckligen föreskriver att gåvan inte ska anses utgöra förskott på arv.⁹³

Brattström och Singer anser att laglotten, som den är utformad idag, inte har några starka, övertygande skäl för att behållas. Däremot anser de att det som laglotten rotfäster - bandet mellan barn och föräldrar - är viktigt att värna om. Man skall alltså inte avfärda laglottssystemet utan att först göra en grundlig prövning i frågan. Genom reglerna om laglott så blir fördelningen av kvarlåtenskap oftast i enlighet med vad den avlidne önskat och fördelningen blir dessutom relativt enkel att utföra i enlighet med de arvsregler som vi har.

Författarna diskuterar även begreppet "familj" som tidigare togs upp. Tidigare har möjligheten att fastställa genetiska uppsättningar och släktskap inte varit tillförlitliga (och från början inte funnits alls). I och med detta så menar Brattström och Singer att med blodsband behöver det nödvändigtvis inte handla om genetiskt släktskap. Rent historiskt har det varit i det närmaste omöjligt att fastställa och med blodsband avsågs med all sannolikhet den närhet som finns mellan föräldrar och barn.

Det kan ju vara så att det finns barn i en "familj" som hela tiden har trott sig vara barn i just den familjen. Om det senare visar sig att barnet inte hade det genetiska släktskapet med familjen som han/hon är uppvuxen i - är då inte barnet fortfarande barn i samma familj? Frågan som Brattström och Singer ställer är huruvida det viktigaste är närheten mellan barn och föräldrar eller den genetiska tillhörigheten, vid fördelning av arv.⁹⁴

⁹³ Ibid. s 233.

⁹⁴ Ibid. s. 233-234.

7 Sekundosuccessorernas skydd

7.1 Debatt och förslag

När det kommer till sekundosuccessorernas skydd i arvssituationen så finns en hel del motioner att tillgå. För att få en god överblick och en sammanfattning över ställningstagandet i de motioner som lämnats in (som alla har samma tema) har sex motioner valts ut. Tre av motionerna är inkomna 2008 och övriga tre är inkomna 2013. Syftet med motionerna är att följa regeringen och riksdagens synsätt på området med fem års mellanrum för att undersöka om det föreligger någon förändring i riksdagens synsätt.

7.1.1 Motion 2008/09:C309

Motionen är skriven av Catharina Bråkenhielm och Jan-Olof Larsson, båda (s). Av motionen framgår att efterlevande maken har ett svagt skydd i de fall det finns särkullbarn och ena maken avlider. Reglerna i ärvdabalken stadgar att bröstarvingar inte har rätt till arv före båda föräldrarnas bortgång. Syftet med regeln är att skydda efterlevande make. När det finns särkullbarn försvagas dock skyddet avsevärt och det finns enligt motionen risk att efterlevande make kan bli tvungen att exempelvis sälja den fastighet som han/hon bor i för att ha råd att lösa ut särkullbarnen som har rätt till sitt arv direkt.

Bråkenhielm och Larsson skriver att det är orimligt att det ska göras så stor skillnad mellan barnen i en familj där exempelvis en bröstarvinge och ett särkullbarn finns. Bröstarvingen får vänta tills att efterlevande make avlider för att få sitt arv, särkullbarnet har rätt att kräva sitt arv direkt efter sin förälders död.

Deras förslag för att lösa denna orimlighet och svaga ställning för efterlevande make är att bröstarvingar och särkullbarn ska behandlas lika. De påtalar dessutom att olikheten mellan bröstarvingar och särkullbarn strider mot FN:s barnkonvention.

Lagen ska därmed, enligt motionen, ändras. Oavsett om barnet är bröstarvinge eller särkullbarn ska arv inte kunna krävas förrän efterlevande makes död.⁹⁵

7.1.2 Motion 2008/09:C389

Motion skriven av Egon Frid och LiseLotte Olsson, båda (v). I likhet med föregående motion argumenterar Frid och Olsson för att efterlevande make kan ha svårt att "lösa ut" särkullbarn vid makes bortgång på annat sätt än att behöva sälja fastighet för att lösgöra kapital.

Av motionen framgår att det de önskar en lagregel som kan tillgodose både efterlevande makes och särkullbarnens intressen. I praktiken föreslår Frid och Olsson att man kan utveckla Skatteverkets blanketter vid bouppteckning. Särkullbarnet skulle där fylla i att efterlevande make inte behöver sälja sin fastighet för att lösa ut särkullbarnet, som i gengäld får en slags laglottsgaranti (bankgaranti). Frid och Olsson menar att syftet till varför vi har regeln som ger särkullbarnen rätt att kräva sin del av arvet omgående är därför att det annars skulle föreligga risk för att enbart de gemensamma bröstarvingarna skulle gynnas och när efterlevande make avlider - finns det ingenting kvar.

Lösningen skulle enligt motionen vara att särkullbarnen, i likhet med idag gällande regler för gemensamma bröstarvingar, inte har rätt att kräva sin del av arvet förrän efterlevande make avlider, samtidigt som särkullbarnet erhåller en slags bankgaranti som säkerhet för sin laglott.⁹⁶

⁹⁵ Motion 2008/09:C309.

⁹⁶ Motion 2008/09:C389.

7.1.3 Motion 2008/09:C226

Motionen är skriven av Lars Elinderson (m). Inledningsvis konstaterar Elinderson att arvsrättens (praktiska) tillämpning förändrats under de senaste decennierna. Det är en följd av att familjebildningen och den familjerättsliga lagstiftningen ser annorlunda ut idag. Det konstateras även att gemensamma bröstarvingar och särkullbarn idag har samma arvsrätt.

Elinderson påpekar dock att arvsplanering förekommer i större utsträckning i familjer där det finns särkullbarn, vilket rättsfall på området visar.

För särkullbarnen kan detta i förlängningen innebära att de blir i det närmaste arvlösa, samtidigt som deras syskon, vilka är gemensamma bröstarvingar, ärver betydligt mer.

Enligt Elinderson kan detta problem och möjlighet till arvsplanering stängas genom att man lagstadgar om ett medlingsförfarande, vilket då kan tillämpas i de fall då barnet själv (eller dess vårdnadshavare) begär det.⁹⁷

7.1.4 Civilutskottets betänkande 2008/09:CU15

I Civilutskottets betänkande framgår att frågan om ny lagstiftning och eventuellt behov av ytterligare utredning i frågan om ny lagstiftning, i samtliga ovan återgivna motioner, redan i stort har behandlats i SOU 1998:110 (ärvdabalksutredningen). Dessutom har flera andra, liknande, motioner, behandlats flertalet gånger tidigare. Då ansåg civilutskottet att eftersom frågan behandlades i justitiedepartementet, bör resultatet av den behandlingen avvaktas. Därmed ansåg utskottet att ovanstående tre motioner skulle avslås, vilket riksdagen följde.⁹⁸

⁹⁷ Motion 2008/09:C226.

⁹⁸ Civilutskottets betänkande 2008/09:CU15.

7.1.5 Motion 2013/14:C281

Motion skriven av Anders Ahlgren och Johan Linander, båda (c). De anser att samhället ser annorlunda ut än 1958 då ÄB skrevs. De konstaterar att särkullbarnen som har rätt att kräva ut sin del av arv efter föräldern, oftast är vuxna människor med egen försörjning och ibland även utan kontakt med den avlidne. Detta sker dessutom i vissa fall mot den avlidnes vilja.

De talar om att människor idag oftare får barn i flera kullar och även vid äldre ålder. Att det skulle drabba en pensionär hårt, med sitt kapital bundet i fastighet, att behöva lösa ut ett särkullbarn vid makes död. Regeln om att behålla fyra prisbasbelopp fungerar inte väl i sammanhanget då summan är väldigt låg i jämförelse med det genomsnittliga värdet i en fastighet.

Äldre pensionärer som inte levt i det nya förhållandet under så lång tid före dödsfallet drabbas därmed extra hårt och blir sannolikt tvungna att flytta. Det fungerar inte heller att öka belåningen på fastigheten eftersom banken kräver en viss inkomst för att ha möjlighet att betala tillbaka lånet.

Ahlgren och Lenander efterfrågar en modernisering av reglerna om efterlevande makes skydd. De föreslår att parets gemensamma bostad inte ska omfattas när särkullbarnet kräver att omedelbart få sitt arv.⁹⁹

7.1.6 Motion 2013/14:C285

Motion skriven av Maria Lundqvist-Brömster (FP). Hon jämför situationen då efterlevande make tvingas sälja sin bostad för att kunna ge särkullbarnet sitt arv som denne har rätt till vid förälders bortgång, med situationen som var förr, då makar fick sälja sina bostäder på grund av en väldigt hög fastighetsskatt.

⁹⁹ Motion 2013/14:C281.

Lundqvist-Brömster kommenterar, och är kritisk till, de tidigare förslagen om att både gemensamma bröstarvingar och särkullbarn ska vänta på att få sitt arv tills att efterlevande make avlider. Hon menar att en sådan regel skulle medföra en för stor risk för särkullbarnet att förlora sitt arv och ge efterlevande make möjligheter att gynna barnen som fötts inom det senaste äktenskapet. Av motionen framgår att det istället bör tillkomma en regel som särskilt reglerar bostadsfrågan för efterlevande make. Situationer där hela eller stora delar av efterlevande makes kapital är låsta i en fastighet. Basbeloppsregeln hjälper inte efterlevande make eftersom summan av fyra basbelopp inte når upp till (oftast) de summor som en fastighet är värd.

Lundqvist-Brömster tar upp hur reglerna ser ut i Finland på området. Där har efterlevande make en rätt att få behålla makarnas gemensamma bostad och ges därmed möjlighet att bo kvar. Det är bara bostaden som undantas, övrig egendom skiftas direkt (för särkullbarn).

Resterande arv får särkullbarnet ut då efterlevande make avlider. Som säkerhet för att verkligen få ut sitt arv kan inte efterlevande make sälja bostaden utan att särkullbarnet medverkar i försäljningen.

I motionen skriver Lundqvist-Brömster att det mycket väl kan finnas andra lösningar på problemet för efterlevande make. Det viktiga är att efterlevande make inte ska tvingas till försäljning av bostad på grund av förekomsten av särkullbarn.¹⁰⁰

7.1.7 Motion 2013/14:C288

Motion skriven av Catharina Bråkenhielm och Jan-Olof Larsson, båda (s). Det konstateras att efterlevande make kan bli tvungen att sälja sin bostad på grund av att särkullbarn kräver sitt arv, som de har rätt till enligt gällande regler. Efterlevande makes skydd bör enligt motionen ses över och stärkas i situationer där det förekommer särkullbarn.

¹⁰⁰ Motion 2013/14:C285.

I likhet med den motion som Bråkenhielm och Larsson lämnade in 2008 anser de att barn, gemensamma bröstarvingar och särkullbarn, inte ska behandlas så olika som de gör. Framförallt anser de att efterlevande makes situation vid makes bortgång inte ska ändras så avgörande som det idag gör, beroende på om särkullbarn finns eller inte. Efterlevande make ska sitta i orubbat bo, enligt motionen.¹⁰¹

7.1.8 Civilutskottets betänkande 2013/14:CU19

Civilutskottet anser att de tre ovanstående motionerna bör avslås, med följande motivering. 1988 års ändringar i ÄB utvärderades från år 1996 och redovisades i SOU 1998:110. Utredningen kom fram till att de ändringar i ÄB som gjorts 1988 hade fått det genomslag som önskats och stämde dessutom väl med folkets rättsuppfattning. Motionerna ovan hade tidigare behandlats i civilutskottets betänkande från 2012 (2012/13:CU8) och motionerna avslogs då med hänvisning till pågående ärvdabalksutredning.

Civilutskottets betänkande från 2013 anser i likhet med beslutet 2012 att motionerna bör avslås, med hänvisning till att det inte föreligger tillräckliga skäl för riksdagen att utreda reglerna om arvsrätten för särkullbarn och efterlevande make.¹⁰²

7.2 Sammanfattning

I samtliga ovanstående motioner anser författarna, med olika motiveringar, att särkullbarn inte ska ha bättre rätt än gemensamma bröstarvingar genom att få ut sitt arv i anslutning till förälders bortgång. Enligt motionerna ska särkullbarnen vänta på sitt arv, i likhet med reglerna för de gemensamma bröstarvingarna, tills att efterlevande make avlider.

En del av motionerna anser att efterlevande makes rätt ska stärkas i förhållande till gällande regler, men att det vore för riskabelt att behandla särkullbarn och gemensamma barn på samma sätt.

¹⁰¹ Motion 2013/14:C288.

¹⁰² 2013/14:CU19 s. 57,58.

Det kan konstateras att riksdagen inte har för avsikt att (ännu) ändra reglerna om särkullbarnets rätt till arv i omedelbar anslutning till förälders bortgång. Särkullbarnens "lika rätt" att ärva efter sina föräldrar infördes först 1970 i svensk lagstiftning, och är därmed en tämligen ny lagregel. Det går dock inte att bortse från hela förra seklets rättsutveckling för att stärka efterlevande makes arvsrätt framför bröstarvingarnas. Nu står två motstående intressen mot varandra: efterlevande makes arvsrätt före särkullbarnens, eller efterlevande makes arvsrätt framför samtliga barn, och inte bara särkullbarn.

Någon skillnad i hur de motioner som har lämnats in 2008 eller 2013 hanterats kan inte ses. Det är tydligt att det finns en önskan att sänka skyddet för särkullbarn och stärka efterlevande makes ställning, framförallt i frågan att ha möjlighet att bo kvar i sin bostad och inte tvingas till försäljning på grund av särkullbarnets rätt till att omgående få ut sitt arv. I flera av motionerna har konstaterats att både bröstarvingar och särkullbarn är just "barn" och att det inte bör medföra så stor skillnad för varken barnen eller efterlevande make vid ena makens bortgång.

Med tanke på att arvsreglerna för särkullbarn är relativt nya i detta sammanhang och att de betänkanden som finns hänvisar till utredning som visar att de förändringar som gjorts har fallit ut väl och överensstämmer med folkets rättsuppfattning, får det anses tveksamt om någon förändring för särkullbarnens arvsrätt är att vänta inom de närmaste åren.

8 Analys

Historisk bakgrund

Efterlevande makes, gemensamma bröstarvingars och särkullbarns arvsrätt hör tätt samman. I början på 1900- talet hade efterlevande make ett mycket svagt skydd och i princip ingen arvsrätt efter sin make alls (bortsett från halva giftorätten). Genom ändringar i giftorättsbalken placerades efterlevande make i andra arvsklassen, men hade fortfarande ingen arvsrätt efter sin make om bröstarvingar fanns¹⁰³. 1928 stärktes efterlevande makes arvsrätt efter avliden make ytterligare och hade nu arvsrätt före arvingarna i andra arvsklassen. Bröstarvingarna ärvde dock fortfarande före efterlevande make, och det ansågs inte motsvara den allmänna rättsuppfattningen i landet att efterlevande make skulle ärva före bröstarvingarna, efterlevande make fick dock ett förbehållsbelopp som denne hade rätt till (om 3000 kronor).

Det skulle dröja ända tills andra hälften av 1980-talet innan efterlevande arvsrätt ändrades markant. Propositionen som ligger till grund för lagstiftningen anförde att skälen som motiverat bröstarvingarnas rätt till arv före efterlevande make inte längre var lika starka¹⁰⁴. Samhället hade förändrats och efterlevande makes intresse att ärva sin make ansågs vara starkare än bröstarvinges rätt till arv efter sin först avlidna förälder.

Särkullbarnen fick dock rätt att få del av sitt arv omedelbart efter föräldrarnas död. Det ansågs inte rimligt att kräva av särkullbarnen att de skulle vänta på efterlevande makes död för att få del av sin förälders arv. Förbehåll för efterlevande makes rätt att behålla ett belopp motsvarande fyra prisbasbelopp förelåg och i sådant fall fick särkullbarnet efterarvsrätt på resterande belopp.

¹⁰³ SOU 1925:43 s. 154.

¹⁰⁴ Prop. 1986/87:1 s. 232 ff.

Idag ser reglerna i stort sett likadana ut för sekundosuccessorer som de gjorde efter ändringarna i ÄB i slutet på 1980-talet. Det har gjort att gemensamma bröstarvingar och särkullbarn i princip har samma arvsrätt - beroende på hur efterlevande make förvaltar arvet. Om efterlevande make först löser ut särkullbarnen och därefter förvaltar arvet väl, gynnas de gemensamma bröstarvingarna - och vice versa.

Efterlevande makes arvsrätt skulle givetvis styrkas ytterligare om särkullbarnens arvsrätt skulle förskjutas till efterlevande makes död och därmed ge särkullbarnen en efterarvsrätt istället. Möjligheterna för efterlevande make att gynna sina bröstarvingar före särkullbarnen ökar därmed och sekundosuccessorerens skydd skulle försvagas. Det kan konstateras att både efterlevande make och särkullbarn har gynnats av de förändringar i arvslagstiftningen som gjorts vid ett flertal gånger under 1900-talet.

Lagstiftares och doktrins diskussion angående gåva, testamente och förskott på arv vid sekundosuccessorer

Redan på 1920-talet diskuterades behovet av regler om att gåva skulle avräknas som förskott på arv. I proposition 1928:17 ansåg man inte att man genom lag skulle inkräkta på givarens rätt att ge gåvor under sin livstid, men man ansåg samtidigt att det fanns behov av en lagregel som reglerade de fall då gåva givits med anledning av att ordna med successionen. När det handlade om att ge gåvor i syfte att missgynna ett barn från till exempel ett tidigare äktenskap ansågs det vara stötande och att det i de situationerna fanns ett stort behov för en lagregel som skulle minska risken att underminera laglottens funktion.

I proposition 1986/87:1 diskuteras frågan ytterligare. Det framgår att med de föregående reglerna fanns möjlighet för arvlåtaren att skapa obalans mellan (framförallt) barn födda i olika äktenskap. Genom införandet av det förstärkta laglottsskyddet 1928 var gåvor som givits med anledning av kommande dödsfall att likställas med testamente.

Angående presumptionen om att gåva ska anses utgöra förskott på arv har förslag om omvänd presumption diskuterats av både lagstiftare och doktrin. Lagrådet framförde i Prop. 1986/87:1 ett förslag om omvänd presumption gällande förskott på arv. De argument som stödde den omvända presumptionen var att gällande regler medförde komplicerade uträkningar och att reglerna var i behov av förenkling.

Förslaget stöttades i SOU 1998:110 och det hänvisades till utredningar som hade genomförts, som visade att föräldrar inte kände till presumptionen att gåvor till barnen senare skulle avräknas som förskott på arv - om föräldern inte stadgade annat. Beredningen framförde att man kunde dra slutsatsen att man inte kunde vila på den tidigare uppfattningen att det var föräldrarnas vilja att gåvor skulle utgöra förskott på arv. Beräkning av arvslott skulle förenklas av en omvänd presumptionsregel.

Brattström och Singer kommenterar förslaget om införande av en omvänd presumptionsregel angående förskott på arv. De instämmer angående att beräkningen av arvslottens storlek skulle bli betydligt enklare om presumptionen var omvänd, men att det ändå ska föreligga grundliga överväganden före införandet av en sådan regel. Möjligheterna att missgynna ett barn och gynna ett annat skulle öka väsentligt och laglottens skulle förlora en viktig funktion. Dess skydd skulle då endast omfatta testamentariska förordnanden. Laglottens och dess skydd hade då i princip blivit illusoriskt.

Det står klart att reglerna om gåva, förstärkt laglott och förskott på arv (med förslaget om omvänd presumptionsregel) har varit föremål för diskussion många gånger. Det är starka, motstående intressen som står mot varandra. Dels arvlåtarens rätt att bestämma över sin egendom, dels en fråga om bröstarvingens rätt och likadelningen mellan bröstarvingarna.

Om en omvänd presumptionsregel vid förskott på arv skulle införas skulle laglottens skydd försvagas väsentligt. Det skulle öka möjligheterna för arvlåtarna att missgynna ett barn och särskilt utsatta skulle sekundosuccessorerna vara.

Det har framgått, både i proposition 1928:17 samt i proposition 1986/87:1 att arvlåtare oftare gynnar barn som fötts i en senare kull. En omvänd presumtionsregel skulle således definitivt äventyra sekundosuccessorernas rätt till arv.

I flera motioner, fördelade under en stor del av 2000-talet, har särkullbarnens arvsrätt diskuterats. Framförallt har problemet för efterlevande make att lösa ut särkullbarnens laglott presenterats. Motionerna handlar främst om att den förtur till sin laglott framför gemensamma barn som särkullbarnen har ska ändras. Man kan diskutera huruvida vems intresse som är mest skyddsvärt: efterlevande makes eller särkullbarnens? Efterlevande make kan givetvis bli tvungen att sälja sin bostad för att lösa ut särkullbarnen, och särkullbarnen riskerar att förlora sin rätt till arv på grund av förälders och efterlevande makes arvsplanering och val att gynna de gemensamma barnen.

Laglottsreglerna och bröstarvinges behov av skydd

Reglerna om laglott är väldigt gamla, och har ett ursprungligt syfte som försörjningsstöd till barn som förlorar sina föräldrar och därmed har ett behov av att klara sig ekonomiskt. Laglotten har två huvudsyften, dels att en bröstarvinge inte ska stå arvlös, dels att fördelningen mellan bröstarvingarna ska vara balanserad.

Bröstarvingars behov av skydd är ett hett ämne i den arvsrättsliga, politiska, debatten. Samtliga av de studerade motionerna i uppsatsen, samt väldigt många ytterligare som inte är upptagna i uppsatsen, är överens om att bröstarvingarna i de allra flesta fall inte har något ekonomiskt försörjningsbehov vid tiden för föräldrarnas bortgång. Laglottens funktion och syfte har förändrats över tiden och fungerar idag som ett konkret bevis för den känslomässiga relation som föreligger mellan barn och föräldrar.

Laglotten är i vår tid djupt förankrad i allmänhetens rättsuppfattning och det skulle antagligen föreligga stor förvirring bland folket om den skulle avskaffas. Troligen skulle inte bröstarvingarna i de allra flesta familjer påverkas nämnvärt av att laglotten avskaffas.

Bröstarvingarna skulle fortfarande utgöra första arvsklassen och således ärva sina föräldrar, såvida inte föräldrarna genom testamente förordnat annat. Om relationen mellan barn och föräldrar är så nära, socialt och ekonomiskt, som den normalt sett är, föreligger det troligen en självklarhet för majoriteten att låta sina barn ärva och därmed inte aktivt testamentera bort sin egendom till någon annan.

Om laglotten avskaffas så skulle det påverka sekundosuccessorernas arvsrätt desto mer. I flera av de utredningar som tagits upp och studerats i uppsatsen (exempelvis 1928:17 samt proposition 1986/87:1) framgår det att man i många fall kan se en vilja att gynna barn från en senare kull. Sekundosuccessorer från ett tidigare äktenskap kan därmed missgynnas på ett enklare sätt om laglotten skulle avskaffas.

Lagstiftning till fördel och nackdel för sekundosuccessorer

I proposition från 1986¹⁰⁵ diskuteras frågan om bröstarvingar från det första äktenskapet ska få sitt arv vid tidpunkten för efterlevande makes omgifte. Det som talar för att en sådan regel införs är att bröstarvingar från första äktenskapet skulle säkras sin del av sin först avlidne förälder.

Delningsförfarandet efter att efterlevande make avlider skulle väsentligen förenklas eftersom att bröstarvingarnas arv inte har sammanblandats i ett nytt äktenskap. I propositionen så avfärdar man införandet av en sådan regel med hänvisning till att efterlevande makes skydd väsentligen skulle försvagas.

Frågan är om det verkligen är så att skyddet för efterlevande make verkligen försvagas så mycket att det är motiverat att inte ha ett skifte av egendomen vid omgifte. Det skulle definitivt vara en lösning på problemet för bröstarvingar, som riskerar att förlora sitt arv från sin först avlidne förälder på grund av den efterlevande förälderns omgifte. Riskerna finns att efterlevande make spenderar sin egendom som denne har med fri förfoganderätt, i det nya äktenskapet, och eventuellt gynnar nya barn och att det därmed inte finns några pengar kvar när efterlevande make avlider.

¹⁰⁵ 1986/87:1 s. 86

Dessutom, om det har tillkommit barn i det nya äktenskapet så är de fler bröstarvingar som ska dela på efterlevande makes del - och är då pengarna med fri förfoganderätt spenderade (och det inte finns några pengar att hämta någon annanstans) så kommer bröstarvingarna från det första äktenskapet att drabbas hårt.

Förslaget om att skifta arv vid omgifte avfärdades på grund av att efterlevande makes skydd väsentligen skulle försvagas vid införandet av en sådan regel. Regeln avfärdades också på grund av att regeln skulle få en hämmande effekt när det gäller omgifte och att dessa par skulle välja att leva i ett samboförhållande istället. Det är möjligt att effekten skulle bli i likhet med vad som står i propositionen - men det skulle skydda bröstarvingarna från det första äktenskapet. Om en sådan regel skulle införas så finns det givetvis fortfarande möjlighet för bröstarvingarna att samtycka till att avstå sitt arv tills att efterlevande make avlider - i likhet med de regler som finns för arv för särkullbarn idag.

E contrario mot vad man tidigare har antagit att särkullbarn anser (avsaknad av det känslomässiga band till styvförälder och att det därav är bäst att arvet utbetalas omgående efter förälders död), skulle man kunna anta att bröstarvingar till förälder har just det känslomässiga bandet och därmed i många fall skulle välja att avstå sitt arv tills att föräldern avlidit. Att möjligheten ändå finns där skulle kunna bidra till att många bröstarvingar inte riskerar att förlora sitt arv.

Vilken kontakt man har med sina barn från det första äktenskapet, ekonomisk förmåga, och om maken är i ålder till att bilda ny familj (med nya barn som gynnas av egendomen som efterlevande make har med fri förfoganderätt) är några faktorer som kan vägas in för bröstarvingen om denne väljer att vänta med att få ut sitt arv trots omgifte.

Ett annat perspektiv på införandet av en regel som stadgar att om inget annat anges så ska arvet efter avlidne maken i första äktenskapet fördelas vid omgifte, är att det vore att gå mot den rättsutveckling för efterlevande make som pågått under hela 1900-talet.

Från att efterlevande make inte haft någon arvsrätt alls vid 1900-talets inledning, till att ha ett starkt och omfattande skydd idag. Att försvaga efterlevande makes skydd kan anses vara likställt med att ta ett steg tillbaka. Det är ostridigt att efterlevande make bör skyddas och att det inte finns anledning till att bröstarvingarna ska få sitt arv i anslutning till att make (förälder) avlider. Detta med anledning av de följder som det skulle innebära för efterlevande make (eventuellt behöva sälja sin bostad, låna pengar för att kunna lösa ut bröstarvingar osv.). Efterlevande makes skydd skulle genom regeln därmed sänkas något.

Man kan också se det som att efterlevande make, tack vare förra seklets rättsutveckling, har medfört att man nu måste finna en balansgång mellan vems intressen som är mest skyddsvärda, eller mest behov av skydd. Situationen som uppsatsen behandlar är inte ny på något vis, eftersom att det inte enbart handlar om skilsmässa, utan framförallt då ena maken dör - vilket med tanke på genomsnittlig livslängd idag och historiskt snarare var vanligare förr. Åtminstone när det gäller situationen att efterlevande make var i ålder till att träffa en ny partner och skaffa fler barn. Dock var bröstarvingarnas skydd betydligt starkare förr (på grund av efterlevande makes avsaknad av arvsrätt), och detta problem för bröstarvingar som missgynnas torde ha blivit vanligare med tanke på efterlevande makes ökade skydd.

Det framgår tydligt av bland annat de motioner som behandlas i kapitel 7, att det finns en önskan om att efterlevande makes skydd skall stärkas och följden skulle bli att särkullbarnens rätt försvagas. Det finns en del förslag som skulle kunna kombinera, och därmed balansera, de olika parternas intressen.

Exempelvis finns det förslag (se kap 7), som civilutskottet rådde riksdagen att avslå - vilket det också gjorde, som menar att det bästa vore om särkullbarnet får sitt arv på samma villkor som gemensamma bröstarvingar - dvs. när efterlevande make avlider. För att undvika att ge för stora möjligheter att göra särkullbarn arvlöst genom exempelvis gåva, skulle man kunna ha regler som antingen ger särkullbarnet någon slags bankgaranti. Ett annat exempel finns i Finland, där särkullbarnet får sin del av arvet direkt när föräldern dör. Där har dock efterlevande make rätt att sitta i orubbat bo (med särskilda regler kring avyttring av bostaden).

Vad som är att föredra beror på vilken relation särkullbarnet har med den efterlevande maken. Om särkullbarnen behandlas likvärdigt som gemensamma bröstarvingar finns det troligtvis inte heller några problem och de regler som vi har idag är tillräckliga. Problem kan uppstå när det finns risk att särkullbarnet blir arvlöst och gemensamma barn gynnas före särkullbarnen. Detta, d.v.s. särkullbarnens intresse, ställs mot efterlevande makes intresse att ha möjlighet att bo kvar.

9 Slutsats

Det finns en risk att föräldrar önskar att gynna barn födda i en senare kull, vilket medför att sekundosuccessorer missgynnas. Den lagstiftning som vi har idag gör att särkullbarn har rätt att få ut sin laglott vid sin förälders bortgång. Reglerna tryggar särkullbarnens rätt till arv. Det finns dock sätt att påverka balansen mellan gemensamma barns och särkullbarnens arv, exempelvis genom gåvor och testamentariska förordnanden som inte upptäcks i tid av särkullbarnen - vilket medför att deras arv blir kraftigt decimerat eller att de rentav blir arvlösa.

Ett alternativ för att stärka sekundosuccessorerernas skydd är att införa en lag som stadgar att bröstarvingars arv ska skiftas vid efterlevande makes omgifte. Regeln skulle kunna utformas som så att bröstarvingen har möjlighet att avstå från att få sitt arv vid den tidpunkten och istället få det vid efterlevande makes död. Det skulle troligtvis även få en hämmande effekt för efterlevande makes vilja till omgifte och många skulle välja att leva som sambor istället, vilket givetvis påverkar efterlevande makes skydd.

Under många år har reglerna om laglott och dess framtid varit föremål för diskussion. Ur sekundosuccessorerernas synvinkel skulle ett avskaffande av laglotten minska deras arvsrättsliga skydd, varför det får anses finnas tillräckligt starka skäl att behålla den.

Förslaget om införandet av en omvänd presumtionsregel är inte till fördel för sekundosuccessorererna. En sådan regel skulle minska laglottsskyddet väsentligt och öka möjligheterna för arvlåtaren att arvsplanera och missgynna framförallt sekundosuccessorererna.

Det finns alltså möjlighet för arvlåtare att genom befintlig lagstiftning, framförallt genom gåva eller genom att utnyttja en sekundosuccessors okunskap om vilka rättigheter han/hon har, missgynna en sekundosuccessor. Det föreligger även en risk för sekundosuccessorn om nuvarande regler skulle ändras för att öka efterlevande makes skydd.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Propositioner

Prop. 1969:124 *Förslag om ändring till ärvdabalken.*

Prop. 1986/87:1 *Om äktenskapsbalk m.m.*

Prop. 1928:17. *Lag om arv*

Statens offentliga utredningar

SOU 1925:43 *Lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken.*

SOU 1954:6 *Ärvdabalk, förslag av ärvdabalksakkunniga.*

SOU 1964:35. *Äktenskapsrätt, förslag av familjerättskommittén II.*

SOU 1981:85 *Ärvdabalk, förslag av familjelagskunniga.*

SOU 1998:110 *Makes arvsrätt, dödsboförvaltare och dödförklaring.*

Motioner

Motion 2000/01:L409.

Motion 2008/09:C309.

Motion 2008/09:C389.

Motion 2008/09:C226.

Motion 2013/14:C281.

Motion 2013/14:C285.

Motion 2013/14:C288.

Betänkande

Civilutskottets betänkande 2008/09:CU15.

Civilutskottets betänkande 2013/14:CU19.

Lagutskottets betänkande 2008/09:LU14

Litteratur

Agell, Anders, *Testamentsrätt: en lärobok om rättshandlingar för dödsfalls skull*, 3. uppl., Iustus, Uppsala, 2003

Agell, Anders, Malmström, Åke, Ramberg, Christina & Sigeman, Tore, *Civilrätt*, 21., [rev.] uppl., Liber, Malmö, 2010

Brattström, Margareta & Singer, Anna, *Rätt arv: fördelning av kvarlåtenskap*, 3., [omarb.] uppl., Iustus, Uppsala, 2011

Ekeberg, *Svensk juristtidning*, Stockholm, 1939

Grauers, Folke, *Ekonomisk familjerätt: makars och sambors egendom och bostad : gåva, arv, testamente och boutredning*, 8., [rev. och omarb.] uppl., Karnov Group, Stockholm, 2012

Inger, Göran, *Svensk rättshistoria*, 5., [utök.] uppl., Liber, Malmö, 2011

Kellgren, Jan & Holm, Anders, *Att skriva uppsats i rättsvetenskap: råd och reflektioner*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2007

Lind, Göran & Walin, Gösta (red.), *Kommentar till Ärvdabalken. D. 1, (1-17 kap.) : arv och testamente*, 6., rev. uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2008

Molin, Anna & Bokelund Svensson, Ulf, *Gåva: juridiken i praktiken : [juridiken kring gåva, gåvovillkor, gåva till make och barn, skatteregler, gåva av fastighet, gåva av näringsverksamhet mm]*, 1. uppl., Björn Lundén information, Näsviken, 2010

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*, 2. uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2007

Saldeen, Åke, *Arvsrätt : en lärobok om arv, boutredning och arvskifte*, 3., [omarb.] uppl., Iustus, Uppsala, 2006.

Digitalt

Internet

<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/arvslott>

<http://zeteo.nj.se.ludwig.lub.lu.se/docview?state=77866>

Rättsfallsförteckning

NJA

NJA 1996 s. 428.

NJA 1998 s. 534.

NJA 2013 s. 736.

NJA 1995 s. 303.

NJA II 1928 s. 304.

Hovrättsavgöranden

RH 1982:23.